

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PROBLEMATIKA ZÁJMENA „JENŽ“ V SOUČASNÉM ŠKOLSKÉM
PROSTŘEDÍ

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Maturová, Ph.D.

Konzultant z univerzity: PhDr. et Mgr. David Franta

Autorka práce: Monika Benáková, DiS.

Studijní obor: BOH-AJL

Ročník: 3.

2020

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 6. května 2020

.....

Monika Benáková

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych na tomto místě poděkovat Mgr. Markétě Maturové, Ph.D., za vedení mé bakalářské práce, cenné rady a odborný dohled. Děkuji také PhDr. et Mgr. Davidovi Frantovi za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích ke své bakalářské práci.

ANOTACE

Tématem bakalářské práce je problematika zájmena *jenž* ve školském prostředí. V práci je zhodnocena literatura (odborné články, učebnice pro základní a střední školy, odborné učebnice) týkající se zájmena *jenž* a výuka tohoto zájmena na základních a středních školách. Na základě těchto vyhodnocení je navržena metoda vyučování této problematice látky.

ABSTRACT

The topic of the bachelor's thesis is the issue of the pronoun *that* in the school environment. The thesis evaluates the literature (professional articles, textbooks for primary and secondary schools, professional textbooks) concerning the pronoun *that* and the teaching of this pronoun in primary and secondary schools. Based on these evaluations, a method of teaching this problematic subject is proposed.

OBSAH:

ÚVOD	8
1 VÝVOJ ZÁJMENA <i>JENŽ</i> A ZÁJMEN CELKOVĚ V HISTORICKÉ MLUVNICI	9
1.1 Zájmenná deklinace.....	9
1.2 Staročeské druhy zájmen a jejich skloňování.....	11
2 ODBORNÉ ČLÁNKY TÝKAJÍCÍ SE ZÁJMENA <i>JENŽ</i>	13
2.1 <i>Jenž, který, kdo, co</i> – Josef Zubatý (1918)	13
2.2 Zájmeno <i>který</i> a <i>jenž</i> v nové češtině – Josef Bečka (1934).....	14
2.3 Vztahy stč. zájmena <i>jen</i> k osobnímu zájmenu <i>on, jeho</i> a k vztažnému <i>jenž</i> – Marta Laichterová (1985).....	16
2.4 Vývojové vztahy stč. zájmena <i>jenž</i> k jiným zájmenům – Marta Laichterová (1985)	17
2.4.1 Zájmeno <i>jenž</i> a jeho příbuznost se zájmenem <i>jen</i>	17
2.4.2 Zájmeno <i>jenž</i> v pravých větách vztažných.....	18
2.4.3 Zájmeno <i>jenž</i> v nepravých větách vztažných	19
2.4.4 Zaniklé a dodnes živé způsoby užití zájmena <i>jenž</i>	19
3 KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY.....	21
3.1 Kurikulum	21
3.1.1 Formy kurikula	21
3.1.2 Kurikulární dokumenty	21
3.2 RVP	21
3.2.1 Druhy RVP.....	22
3.2.2 Obsah RVP ZV.....	22
3.2.3 RVP českého jazyka a literatury.....	23
3.3 ŠVP.....	24
4 ZÁJMENO <i>JENŽ</i> V UČEBNICÍCH PRO ZÁKLADNÍ ŠKOLY	25
4.1 Český jazyk – učebnice vytvořené v souladu s RVP ZV	25
4.1.1 Český jazyk pro 6. ročník.....	25
4.1.2 Český jazyk pro 7. ročník.....	26

4.1.3	Český jazyk pro 8. ročník.....	27
4.1.4	Český jazyk pro 9. ročník.....	28
4.2	Český jazyk pro základní školy.....	28
4.2.1	Český jazyk pro základní školy 6.....	28
4.2.2	Český jazyk pro základní školy 7.....	28
5	ZÁJMENO <i>JENŽ</i> V UČEBNICÍCH PRO STŘEDNÍ ŠKOLY A GYMNÁZIA.....	30
5.1	Český jazyk v kostce pro střední školy – Marie Sochrová.....	30
5.2	Nový český jazyk v kostce pro SŠ – Alena Novotná.....	31
6	ZÁJMENO <i>JENŽ</i> V ODBORNÝCH UČEBNICÍCH.....	32
6.1	Stručná mluvnice česká – Bohuslav Havránek a Alois Jedlička.....	32
6.2	Čeština pro učitele – Jaroslav Hubáček a kolektiv.....	34
6.3	Čeština – řeč a jazyk – Marie Čechová a kolektiv.....	35
6.4	Mluvnice češtiny 2 – Miroslav Komárek a kolektiv.....	37
7	NÁVŠTĚVA HODIN ČESKÉHO JAZYKA.....	38
7.1	Základní škola Emy Destinové.....	38
7.1.1	Plán hodiny.....	38
7.2	Střední odborná škola zdravotnická a střední odborné učiliště Český Krumlov.....	40
7.2.1	Plán hodiny.....	40
8	VLASTNÍ METODA VYUČOVÁNÍ ZÁJMENA <i>JENŽ</i>	43
8.1	Vyučování zájmena <i>jenž</i>	44
8.1.1	Skloňování zájmena <i>jenž</i>	45
8.1.2	Funkce vztažných zájmen <i>který/jenž</i> ve větě.....	50
	ZÁVĚR.....	51
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	52
	Odborná literatura.....	52
	Internetové zdroje.....	53
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	55

ÚVOD

Prvním z důvodů, proč píši bakalářskou práci na téma *Problematika zájmena „jenž“ ve školském prostředí*, je čistě školská záležitost. Již na gymnáziu jsem si všimla toho, že v hodinách českého jazyka je literatura povýšena na úkor gramatiky, totiž že literatura se zde studuje jako něco podstatnějšího, přednějšího a na hodiny gramatiky pak mnohdy nezbývá moc času. Nejde pouze o gramatiku, ale o celý český jazyk obecně. Školský systém je tak nastavený kvůli rámcovým vzdělávacím plánům (RVP) a školním vzdělávacím plánům (ŠVP), které neodpovídají skutečné potřebě studentů – upevnění správného používání jazyka. Vybrala jsem si toto téma proto, abych ukázala, že gramatiku je třeba více studovat a zapojovat ji do školního vzdělávacího plánu.

Druhým z důvodů pak je záležitost edukační. Studenti si nejsou schopni nalézt správný postup při studování zájmena „jenž“. Není to až tak vina samotných studentů jako spíše učitelů, kteří sami toto zájmeno neovládají, a nevhodných učebnic. Mým úkolem bude analyzovat různé učebnice určené pro základní a střední školy, konkrétně jejich kapitoly o zájmenech. Pro svou práci budu čerpat také z odborné lingvistické literatury a budu spolupracovat s kurikulárními dokumenty, jako je RVP pro základní vzdělání, RVP pro gymnázia a Revize RVP.

Součástí mé bakalářské práce bude návštěva hodin českého jazyka ve vybraných základních a středních školách v Českých Budějovicích a jejich okolí, a to při probírání zájmen. Při pozorování hodin se zaměřím pouze na didaktiku daného tématu, případně na to, jak dané látky v dnešní době studenti rozumí, co jim dělá problémy apod.

Všechny své poznatky z navštívených hodin a z analýz učebnic zpracuji a vyhodnotím v samostatných kapitolách. Vzhledem k situaci týkající se celorepublikové karantény ohledně viru COVID-19 jsem nemohla navštívit více než dvě školy. Z tohoto důvodu nebylo možné do této práce zahrnout více škol.

Cílem této bakalářské práce bude navrhnout se znalostmi z literatury odborné i didaktické a se zkušenostmi z edukační reality na základních a středních školách (případně gymnáziích) metodu vyučování této jazykové látky.

1 VÝVOJ ZÁJMENA JENŽ A ZÁJMEN CELKOVĚ V HISTORICKÉ MLUVNICI

1.1 Zájmenná deklinace

Zájmena jsou slovní druh ohebný a mají zástupnou funkci. Jak v historické, tak v současné mluvnici nejprve rozlišujeme, zda jde o zájmena rodová či bezrodá. U bezrodých zájmen se projevuje tzv. supletivnost – „*typ alomorfie, kdy vztah mezi formami jednoho morfému není odvoditelný fonologickými (popř. morfonologickými) pravidly*“¹. Navíc některé pády vznikají i obměnou slovních základů. Hovoříme u nich o zájmené deklinaci specifické. Patří mezi ně tato zájmena osobní: **jáz, ty, my, vy**, duálové varianty **vě, va** a zájmeno reflexivní **sě**.

Rodová zájmena jsou všechna ostatní (vyjadřují rod). U starší vrstvy zájmen se rozlišuje dvojí rod: osobní a věcný, ale u většiny zájmen se už rozeznává rod trojí: mužský (maskulinum), ženský (femininum) a střední (neutrum). Rod osobní a věcný si můžeme ukázat na následující tabulce, konkrétně na zájmenech **kto** a **čso** (v současné češtině **kdo, co**). S drobnými změnami se tyto zájmena zachovala ve spisovné češtině dodnes.

	KTO	ČSO
1.	kto	čso
2.	kogo	čso, čego
3.	komu	čemu
4.	kogo	-č, čso
6.	o kom	o čem
7.	kým	čím

Tabulka se skloňování staročeských zájmen kto, čso

Naproti tomu stojí ukazovací zájmeno **ten, ta, to**, které již rozlišuje trojí rod (viz následující tabulka). Rovněž můžeme hovořit o drobných změnách s dopadem na dnešní podobu spisovné češtiny. U těchto zájmen existoval i takzvaný duál, tj. dvojné číslo, tvar podstatných jmen a některých zájmen vyjadřující, že se osoby, zvířata, věci apod. vyskytují trvale nebo náhodně ve dvojici, a tvar adjektiv, adjektivních zájmen a sloves vyjadřující

¹ ZÍKOVÁ, Markéta. *Supletivismus* [online]. [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SUPLETIVISMUS>.

příslušnost k podstatnému jménu, popř. zájmenu v duálu (staročesky *dvě panně* – dvě panny).² Zájmena *on, ona, ono*, číslovky *jeden, dva, oba*, plurál zájmena *vši, všě, všě* (mimo nominativ a akuzativ), někdy zájmeno *sám, sama, samo* se skloňovaly podobně. Jde o takzvané skloňování zájmenné tvrdé podle vzorů *t(en), ta, to*.

Sg.	M	N	F	Pl.	M	N	F
1.	t(en)	to	ta		ti	ta	ty
2.	togo	togo	té		těch		
3.	tomu	tomu	tej		těm		
4.	t, ten	to	tu		ty	ta	ty
6.	o tom	o tom	o tej		o těch		
7.	tiem	tiem	tú		těmi		

Tabulka se skloňováním staročeských zájmen *t(en), ta, to*

Další skupinou je zájmeno *j(en), ja, je*, řadící se do zájmenné deklinace měkké. Toto zájmeno bylo původně zájmenem ukazovacím. Na konci praslovanštiny postupně začalo zájmeno *j(en), ja, je* zastávat funkci 3. osoby, jež doposud chybělo mezi původními osobními zájmeny. Ze zájmena osobního se stalo zájmeno vztažné pomocí příklonky *-ž*.³

Sg.	M	N	F	Pl.	M	N	F
1.	* j	je	ja>jě		ji	ja>jě	jě
2.	jeho		jie		jich		
3.	jemu		jí		jim		
4.	-ň, jej	je	ju		jě		
6.	o něm		o ní		o nich		
7.	jím, s ním		jú, s ňú		jimi, s nimi		

Tabulka se skloňováním staročeských zájmen *j(en), ja, je*

„Později začalo funkci osobního zájmena *j, ja, je* plnit zájmeno ukazovací *on, ona, ono*, a to v nominativu. V nominativu singuláru maskulina se v historické době obvykle vyskytuje rozšířený tvar *jen(ž)*, v akuzativu reduplikací (< *jbjb*) vzniklý tvar *jej*, protože po zániku *jerů* by

² KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1998, s. 138.

³ LAMPRECHT Arnošt a kolektiv. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 183.

původní tvar **jb** nemohl existovat jako flektivní norma. V gen. a dat. se naopak vyskytují i oslabené tvary: genitivní **jho** > **ho** (to pak proniklo i do akuzativu), dativní **jmu** > **mu**.⁴

1.2 Staročeské druhy zájmen a jejich skloňování

- 1) Osobní: **onъ, ona, ono** – nom. sg. skloňování zájmenné tvrdé, tvary od gen. sg. jsou podle měkkého skloňování;
- 2) Ukazovací:
  - a) zájmenné tvrdé: **тъ, та, то; ти, ты, та – тъ, того, тому, тъ, о томъ, с тѣмъ**; další ukazovací: **онъ(нъ), -а, -о** = onen; **оного, оному...**; **такъ** = takový, **самъ** = sám, **инъ** = jiný;
  - b) skloňování zájmenné měkké mají ukazovací zájmena ***jb, ja, je; sb, si, se**; gen. sg. zájmena 3. osoby **jego, jemu...**; **sb, sego, semu...**
- 3) Tázací:
  - a) tvrdé skloň: **кѣто** = kdo, gen. **кого, какъ** = jaký;
  - b) měkké: **чѣто** = co, gen. **чесо/чесого**; dat. **чесому/чему...**, **кѣтъ** = který; gen. **кояго...**
- 4) Vztažná:
  - a) tvrdé: **jakъ** = jaký;
  - b) měkké: **jbže** = jenž;
- 5) Neurčitá:
  - a) tvrdé: **někъtože, vsjakъ** (všechn);
  - b) měkké: **někyjbže** = některý; **něčъtože** = něco;
  - c) smíšené, měkké i tvrdé má zájmeno: **вѣсь, вѣса//вѣся, вѣсе**;
- 6) Záporná:
  - a) tvrdé: **nikъtože**,
  - b) měkké: **nikyjbže, ničъtože** = nic;

---

⁴ Tamtéž, s. 184.

7) Přivlastňovací:

a) měkké: *mojb, tvojb, svojb, našb, vašb*; gen. *mojeho, tvojego, svojego, našego, vašego...*

2 ODBORNÉ ČLÁNKY TÝKAJÍCÍ SE ZÁJMENA JENŽ

Abychom se dozvěděli, proč už zájmeno *jenž* v nové češtině není tak atraktivní, budeme čerpat z odborných článků na toto téma. Převážná část pochází z časopisu *Listy filologické – Folia philologica*, dále pak z časopisu *Naše řeč*. Články budu analyzovat v pořadí od nejstarších po nejnovější.

2.1 *Jenž, který, kdo, co* – Josef Zubatý (1918)

Josef Zubatý (1855–1931) byl profesorem staroindické filologie a srovnávacího jazykozpytu. Ve vědecké, pedagogické i veřejné činnosti se soustředil na indologii, ve srovnávacím jazykozpytu zejména na slovanské a baltické jazyky, později byl jeho doménou český jazyk.⁵ Jeho článek *Jenž, který, kdo, co* otiskl časopis *Naše řeč* v roce 1918.⁶

„Slycháme, že čeština má dvojí vztažné zájmeno: jenž a který; dokonce se říká, že není mezi nimi rozdíl významového a že je lze prostě střídati, aby sloh nebyl jednotvárný. Z veliké části je to pravda, ale někdy slyšíme větu se vztažným zájmenem jedním, místo něhož by náš cit žádal zájmena druhého.“⁷

Vztažná zájmena českého jazyka mají dvojí původ. Prvním z nich jsou slova začínající hláskou *j-*, jež patří k rodině zájmena *téhož*, vyjadřující kromě nominativu i 3. osobu (*jeho* – *jehož* atd.). Druhým z nich jsou pak slova začínající hláskou *k-*, která jsou původně tázací. Díky tomu je význam těchto zájmen tak odlišný, ale i přesto se mnohdy zanedbává, nicméně stále zůstává alespoň ve zbytcích českého jazyka. Zubatý tvrdí: „...a těchto zbytků máme šetřiti, chceme-li mluvití správně.“⁸

Na základě tohoto článku můžeme říct, že v zájmenu *jenž* se skrývá původně zájmeno *on*. Nicméně zájmeno *jenž* se vztahuje jak k 1. osobě, tak 2. – jinými slovy, zájmeno *jenž* se stalo zájmenem vztažným (i přesto si ale zachovalo svůj význam).

Zájmeno *který* bylo a bývá řazeno mezi tázací zájmena. Tady ale nastává problém, kdy zájmeno *který* vytlačuje z vět zájmeno *jenž*. Zubatý tvrdí, že ve staré době bylo *jenž* používanější a častější než *který* (dokazují to i zbytky staročeské *Alexandreidy*). Zájmeno *jenž* ale žije pouze v písemných památkách, modlitbách, ve školách a v kostele, v lidové mluvě se

⁵ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Josef Zubatý (20. 4. 1855 – 21. 3. 1931)* [online]. [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/archiv/2005/4/obsah/josef-zubaty-20.-4.-1855-21.-3.-1931-.html>

⁶ ZUBATÝ, Josef. *Jenž, který, kdo, co*, *Naše řeč* 2, 1918, č. 2, s. 37–44.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž.

nepoužívá, a tím má i blíže k zániku. Tudíž by se dalo tvrdit, že zájmeno *jenž* se sice používalo ve starší době častěji než *který*, ale nyní je častější právě zájmeno *který*.

Je ale důležité zmínit fakt, že zájmeno *který* je přídavné, protože má skloňování adjektivní, může nabývat přívlastku jako zájmeno tázací, nikoliv vztažné, a může se tak spojovat s podstatným jménem. Zájmeno *jenž* tuto funkci nemá, možná také proto je zájmeno *který* více používané. Nelze rovněž opomíjet fakt, že *jenž* patří k archaismům, a to může být jedním z důvodů, proč ho lidé nechtějí používat. Nicméně pokud chceme podle Zubatého „mluviti“ správně, musíme tyto historické zbytky zachovat.

2.2 Zájmeno *který* a *jenž* v nové češtině – Josef Bečka (1934)

Josef Bečka (1894–1955) byl literární historik a překladatel. Zabýval se literární komparatistikou, zejména ve vztahu česká literatura a literatury slovanské, a současně pracoval jako bibliograf. Mimo jiné byl autorem také mnoha lexikálních příruček.⁹ Článek *Zájmeno který a jenž v nové češtině* otiskl časopis *Listy filologické* v roce 1934.¹⁰

Podle dokladů staroslověnského jazyka a ostatních slovanských jazyků bylo zájmeno *jenž* jediné vztažné zájmeno pro prajazyk slovanský. Jak už jsme ale naznačovali v předcházející podkapitole v článku od Josefa Zubatého, *jenž* začalo postupně ustupovat zájmenu *který* (tedy původně tázacímu zájmenu). Tato změna se nevyhnula ani jiným slovanským jazykům. Rozdíl je ale takový, že v ostatních jazycích zájmeno *jenž* zaniklo úplně, kdežto ve spisovném jazyce českém zůstalo dodnes, a to díky vlivu spisovné tradice. Nyní máme vztažná zájmena dvě – *který* a *jenž*.

V církevněslověnských památkách je *jenž* zachováno bez porušení, v českých památkách se ale už občas místo něj vyskytuje zájmeno *který*. Je ovšem pravda, že zájmeno *jenž* ve 14. století ochablo a v 15. století dokonce v lidovém jazyce téměř zmizelo.

Josef Bečka se ve svém článku zabývá i tím, kolikrát jsou jednotlivá zájmena *který* a *jenž* obsažena v různých publikacích. „V mluveném jazyce bylo v době Hájkově zájmeno *jenž* pravděpodobně již buď úplně mrtvé, nebo alespoň blízké zániku. V literatuře se drží jen tradicí spisovného jazyka. Tomu nasvědčuje i stav v bibli Kralické.“¹¹

⁹ HUSOVÁ, Marcela. *Bečka Josef* 28. 3. 1894 – 18. 4. 1955 [online]. [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BE%C4%8CKA_Josef_28.3.1894-18.4.1955.

¹⁰ BEČKA, Josef, *Zájmeno který a jenž v nové češtině*, *Listy filologické* 61, 1934, č. 2–3, s. 138–147.

¹¹ Tamtéž.

Zájmeno *který* postupně začalo nahrazovat zájmeno *jenž*, a to už od 14. století, ale než si osvojilo funkci zájmena vztažného, trvalo to nejméně ještě další dvě století. S jistotou lze tvrdit, že na počátku doby obrozenecké měla mluvená podoba češtiny už jen jedno zájmeno vztažné – *který*. Zájmeno *jenž* nadále zůstává ve spisovném jazyce, ale má ráz spíše archaický.

V druhé polovině 19. století zájmeno *jenž* nenabývá archaického charakteru, neboť je používáno ve všech svých podobách čím dál častěji. Jako příklad uvádí Bečka spisovatelky Boženu Němcovou nebo Karolinu Světlou. Celkově lze říci, že autoři 19. století mají určité preference ohledně používání vztažných zájmen.

Bečka si v článku klade otázky: Jaký je významový poměr obou zájmen? Je mezi nimi rozdíl jen formální, či je také významový? Lze jich užívat zcela libovolně, či je tu jakési pravidlo, kdy užít toho a kdy onoho?

Odkážeme nyní na článek *Jenž, který, kdo, co* od Josefa Zubatého, který se těmito otázkami také zabýval. Zde tvrdí, že „...*věta se zájmenem jenž se může vztahovati jen k osobě nebo věci určité, známé mluvícímu, k níž jako známé vztažnou větou může ukázati; věta vztažná vyjadřuje jen jeden ze znaků známé osoby nebo věci, jež mluvící chce zvláště vytknouti*“¹². Dále pak praví: „*bylo by proti vývojovému proudu našeho jazyka, kdybychom kladli jenž, kde se odjakživa říkávalo jen který, tedy ve větách významu obecného a ve větách vztahujících se k osobám nebo věcem jinak neurčitým*“¹³.

Bečka na základě Zubatého tvrzení říká, že existuje trojí pojetí vztažných vět:

- 1) Vztažná věta určuje blíže obsah slova, k němuž patří. Se svým slovem tvoří dohromady jednu představu, a proto bez ní slovo nemá svůj úplný obsah;
- 2) Vztažná věta vyjadřuje nějaký znak nebo okolnost, týkající se však osoby nebo věci, která je již známá nebo jinak už ve svém obsahu přesně určena;
- 3) Vztažná věta vůbec neurčuje ani podstatné, ani vedlejší znaky, je jí užito místo souřadné věty slučovací.

Zubatého pravidlo se tedy vztahuje na vztažné věty typu prvního, neboť jen u nich je osoba nebo věc jinak neurčitá blíže ve svém obsahu určována. Mimo jiné by se i zkušený filolog mohl splést v jednotlivých typech vět, protože jsou zde pozvolné přechody. To by mohl být

---

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

problém právě při určování funkcí vztažných vět. Nelze tedy stanovit přesné pravidlo o funkčním rozdílu vztažných zájmen.

Abychom byli zcela upřímní, mezi *který* a *jenž* je funkční rozdíl sotva patrný, dokonce ani většina spisovatelů a filologů nezná pravidla o rozdílu těchto zájmen. Můžeme však říct, že zájmeno *jenž* je poněkud archaické, oproti zájmenu *který* méně určité a není tak „ostré“.

Podle Zubatého je mezi zájmenem *jenž* a *který* hned několik rozdílů jak v jejich použití, tak v jejich cítění. Zájmena *který*, jež je podpořeno i funkcí tázacího zájmena, je užíváno hlavně v lidově řeči, kde se zájmeno *jenž* objevuje pouze zřídka. Dále nese důraz právě ve větách, jež určují osoby nebo věci ještě neurčené. Co se týká slohového útvaru, zájmeno *který* se užívá více v takovém textu, který se chce přiblížit více lidové mluvě, kdežto zájmeno *jenž* může působit archaicky, je méně důrazné a používá se hlavně ve spojení s předložkou. Pokud se setká více vět vztažných najednou, bývá nejenže v oblibě, ba dokonce pravidlem tato dvě zájmena střídat (hlavně pokud jsou zájmena vztažná v jiném pádě).¹⁴

Klademe si ale otázku, proč se zájmeno *jenž* rozšířilo i do nové spisovné češtiny? Podle Bečky je *jenž* libozvučné, a to hlavně po předložkách. Kdybychom měli porovnat např. *s kterou, o kterém, kterému a s níž, o němž, jemuž*, tvary zájmena *jenž* znějí hladčeji, ale také je toto zájmeno o slabiku kratší než zájmeno *který*, takže jde zde určitě o jakousi rytmičnost.

Beze sporu lze říct, že pravidla o užívání obou zájmen jsou dost volná. Bečka v článku upozorňuje ještě na jeden zajímavý jev, co se týče užívání vztažných zájmen. Všiml si, že novočeští spisovatelé užívající zájmeno *který* jsou ve svém slohovém projevu prostí a bezprostřední, zatímco spisovatelé používající zájmeno *jenž* tímto rádi svůj sloh stylizují a usměrňují.

2.3 Vztahy stč. zájmena *jen* k osobnímu zájmenu *on, jeho* a k vztažnému *jenž* – Marta Laichterová (1985)

Marta Laichterová zpracovala pro *Listy filologické* v roce 1985 dva odborné články. Jedním z nich je právě článek s názvem *Vztahy stč. zájmena *jen* k osobnímu zájmenu *on, jeho* a k vztažnému *jenž**.¹⁵

---

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ LAICHTEROVÁ, Marta. Vztahy stč. zájmena *jen* k osobnímu zájmenu *on, jeho* a k vztažnému *jenž*, *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 2, s. 70–76.

Nás nejvíce bude zajímat podkapitola s názvem *Zájmeno jen ve funkci vztažné*. Do nové češtiny se staročeské formy zájmena *jen* překládají buď osobním zájmenem, odkazovacím zájmenem *ten*, nebo vztažným zájmenem *jenž* či *který*.

„Zvláštním případem je vztažné *jen* užitě absolutně, nezávisle, to znamená v nominativu jednotného čísla bez ohledu na shodu s řídicím větným členem v mluvnickém rodě, pádu a čísle – stejně jako uvedené novočeské *co*.“¹⁶ Podle Laichterové historické doklady ukazují, že ve 14. století je užíváno zájmena *jenž* více než zájmena *jen*, stejně tak jako se užívalo častěji genitivu relativního zájmena *jenž* ve 2. pádu zájmena *jen* k přivlastňování. Nejenže tento tvar plní funkci vztažnou, ale také přivlastňovací – vedlejší vztažná věta přivlastňovací je zde uvozena vztažným zájmenem *jen*.¹⁷

Ve staré češtině bylo zájmeno *jen* vytlačováno na úkor zájmen *ten*, *tento*, *jenž* a *který(žto)*. Funkce těchto tvarů byla funkce zájmena osobního (z funkce odkazovací). Mimo funkci odkazovací mají tyto tvary také funkci zájmena vztažného (s příklonkou *-ž*).

2.4 Vývojové vztahy stč. zájmena *jenž* k jiným zájmenům – Marta Laichterová (1985)

Druhým z článků v časopisu *Listy filologické* je pod názvem *Vývojové vztahy stč. zájmena jenž k jiným zájmenům* taktéž z roku 1985¹⁸.

2.4.1 Zájmeno *jenž* a jeho příbuznost se zájmenem *jen*

Prvně se vrátíme k zájmenu *jen* a podíváme se blíže na příbuznost se zájmenem *jenž*. Laichterová tvrdí, že zájmeno *jenž* je původně zájmeno *jen* s přidanou příklonkou *-ž(e)*. Tyto příklonky byly ve staré češtině častější než dnes. Vedle zájmena *jenž* a jeho funkce vztažné a částečně i odkazovací (vyjímaje nepravých vět vztažných) stojí i staročeské zájmeno *on (jeho)* v podobě *onž (jehož)* a *ont' (jichto)*. Příklonky *-ž* plnily význam zesilovací – neměnily slovní nebo mluvnické významy slova, pouze na jeho význam upozorňovaly a zdůrazňovaly jej.¹⁹

---

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ LAICHTEROVÁ, Marta. Vývojové vztahy stč. zájmena *jenž* k jiným zájmenům. *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 4, s. 228–234.

¹⁹ Tamtéž.

Zájmeno *jenž* se vyskytuje v jiné funkci než vztažné velmi zřídka. Neexistují například žádné důkazy, které by ukazovaly, že je zájmeno *jenž* použito ve funkci ukazovací. Pro funkci odkazovací je nutno při překladu použít buď zájmeno 3. mluvnické osoby, nebo odkazovací zájmeno *ten(to)*.

2.4.2 Zájmeno *jenž* v pravých větách vztažných

Dále se Laichterová ve svém článku zabývá zájmenem *jenž* v pravých a nepravých větách vztažných. Pravá věta vztažná má dvě věty navazující na sebe, kdežto nepravá věta vztažná vyjadřuje nový a samostatný větný obsah.

Prvně se podíváme na zájmeno *jenž* v pravých větách vztažných. Je třeba rozlišit dvojí polohu tohoto zájmena: po větě řídící, anebo před větou řídící.

Laichterová tvrdí, že z podstaty zájmena *jenž* se vyvinulo souvětí, kde rozvíjený větný člen či celá věta řídící předchází větu závislou. Absolutní relativa *jenž*, *jež* a *ješto* (*ješto*) byla v staré češtině na rozdíl od absolutního *jen* syntaktickým prostředkem hojně doloženým a živým. Někdy po těchto absolutních relativech následuje shodné osobní zájmeno vyjadřující shodu v mluvnickém rodu, pádu a čísle. V nové češtině místo takové dvojice zájmen uijeme kongruentních tvarů zájmena *který*, popř. *jenž*.

Podle Laichterové již ve staré češtině mohlo zájmeno *jenž* vyjadřovat kromě funkce vztažné také funkci přivlastňovací. Připojuje pak nejen vedlejší větu vztažnou s doplňujícím sdělením, ale navíc přivlastňuje rozvíjenému větnému členu z věty řídící některé substantivum z věty vedlejší. Genitivní tvary zájmena *jenž* nahradily ve vedlejších větách vztažných stč. vztažné a přivlastňovací zájmeno *čí* původu tázacího. Genitiv *jehož* a rozšířené genitivní tvary *jejíž* a *jejichž*, analogicky utvořené podle genitivu *jehož*, se dochovaly dodnes. V stč. archivu Ústavu pro jazyk český je doloženo původní nerozšířené *jiež(to)* a *jichž(to)* i novější *jejež(to)*, ojediněle *jejichž(to)*.

Podle J. Bauera vedlejší věty vztažné uvozené stč. zájmeny původu tázacího *kto*, *čso* (*co*), *který*, popř. *čí* mohly vzniknout z původně samostatných doplňovacích otázek, jež vytvořily souvětí celek s následující větou, vyjadřující, co vyplývá z předpokládané kladné odpovědi na otázku. Vlivem latinských textů (kde se vyskytovalo pouze relativum *qui*) byla relativa *který(ž)* a *jen(ž)* ve 14. století zaměňována.

Podle Laichterové se pronikáním tázacích zájmen do funkce vztažné ustálilo vedle staršího spojení *jímž – tiem* spojení nové, a to *čím(ž) – tiem*. Takhle se nahradilo spojení staré za nové a dochovalo se dodnes. Vedle těchto spojení se ve stejné době vyskytuje slovní spojení *jimž tiemž (týmž)* s významem stejně, stejnou měrou, podobně.²⁰

2.4.3 Zájmeno *jenž* v nepravých větách vztažných

Laichterová tvrdí, že podřadné věty sémanticky vyjadřují nový a samostatný větný obsah – tzn. že nikterak nenavazují na obsah věty předcházející, ani jej neupřesňují, ale pouze na něj navazují dalším sdělením a to tak, že rozvíjí děj, doplní vysvětlení apod. Soudržnost obou vět není formálně nijak narušena. Pokud jde o významovou stránku, hovoří se ve všech dokladech, které sem spadají, o odkazování, ne o určování.²¹

S nepravými větami vztažnými souvisejí také světské a náboženské památky, kde bylo zájmeno *jenž* v přívlastkovém postavení. To ukazuje, že používání nepravých vět vztažných bylo živým jazykovým prostředkem. „*Dodnes se však jenž v přívlastkovém postavení zachovalo pouze jako přívlastňovací zájmeno vztažné. Uvozuje vedlejší větu vztažnou závislou na bezprostředně předcházejícím substantivu a vyjadřuje její náležitost k osobě nebo věci známe ze souvislosti.*“²²

2.4.4 Zaniklé a dodnes živé způsoby užití zájmena *jenž*

Zájmeno *jenž* působilo ve 14. století především ve formě vztažného zájmena (*z jen* s partikulí - *ž*). Odkazovací funkci plnilo pouze ve větách nepravých vztažných. *Jenž* ve funkci vztažné je stále součástí spisovné češtiny, ale jeho užití není shodné s užitím ve staré češtině. Nejenže ve 14. století bylo zájmeno *jenž* postupně nahrazováno jinými jazykovými prostředky, ale v 19. století zaniklo úplně (i jeho souslovná absolutiva s jinými zájmeny). Mluvíme-li o *jenž* ve větách nepravých vztažných (odkazovací funkce), v 15. a 16. století ho nahradila zájmena původu tázacího – *což*. Místo *jenž* ve větách podmětných a předmětných (vzniklé z doplňovacích otázek) dnes máme zájmena původu tázacího – *kdo*, *co* a *který*.

„*Zájmeno jenž se dochovalo (vedle zájmena který) ve vedlejších vztažných větách přívlastkových, stylisticky odlišeno v některých pádech jako knižní, neutrální v předložkových*

---

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

²² ŠMILAUER Vladimír, *Nauka o českém jazyku*. Praha, 1972, s. 186.

pádech a při střídání se zájmenem který v složitých souvětích. Navíc zde získalo výlučné postavení ve funkci přivlastňovací – v původním genitivním tvaru jehož a v analogicky rozšířených tvarech jejíž a jejichž. Tyto přivlastňovací tvary nahradily starší přivlastňovací zájmeno čí(ž). Přivlastňovací zájmeno čí se udrželo v přímých a nepřímých otázkách. Zájmennými tvary nesklonného genitivního jehož a jejichž i skloňovatelného genitivního jejíž se dnes připojují vedlejší vztahné věty vyjadřující přivlastňování bezprostředně předcházejícímu substantivnímu členu věty řídicí.“²³

Laichterová píše, že k zachování zájmena *jenž* přispěly zvláště dva činitele: na jedné straně to byla skutečnost, že se český spisovný jazyk zformoval dříve než jiné slovanské jazyky, tj. již ve 14. století, kdy jazykové povědomí rozdílu mezi odkazovacím (původně ukazovacím) *jen* a tázacím *který* bylo dosud živé; na druhé straně zde působila výrazná historizující tendence, která se uplatnila při stanovování novočeské spisovné normy v pracích obrozeneckých jazykovědců.

---

²³ LAICHTEROVÁ, Marta. Vývojové vztahy stč. zájmena *jenž* k jiným zájmenům. *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 4, s. 228–234.

3 KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY

Než se začneme věnovat problematice vyučování zájmena *jenž* a zájmen celkově, je zapotřebí si vysvětlit fungování současného vzdělávacího systému v České republice. K tomu nám pomohou kurikulární dokumenty, jako je **Rámcový vzdělávací program (RVP)** či **Školní vzdělávací program (ŠVP)**.

3.1 Kurikulum

Pojem kurikulum lze chápat jako obsah vzdělávání, je to komplex problémů vztahující se k řešení otázek proč, v čem, jak, kdy, za jakých podmínek a jakými očekávanými efekty vzdělávat. Kurikulum je vzdělávací program, plán, průběh studia, jeho obsah apod.

3.1.1 Formy kurikula

Kurikulum má několik forem, z nichž každá má svůj význam:

- 1) Formální – organizované školou;
- 2) Neformální – získané mimo školu;
- 3) Skryté – neplánované, ale naučené ve škole;
- 4) Zamýšlené – plánované (obsažené v pedagogických dokumentech);
- 5) Realizované – zrealizované učiteli;
- 6) Dosažené – osvojené žáky.

3.1.2 Kurikulární dokumenty

Kurikulárními dokumenty se chápou vzdělávací programy, mezinárodní programy vzdělávání, obecné dokumenty školské legislativy, učební osnovy, plány, ale i učebnice apod. Patří sem také **Rámcový vzdělávací program (RVP)** a **Školní vzdělávací program (ŠVP)**. Mimo jiné zahrnuje didaktické a metodické pomůcky pro učitele, text pro žáky, standardy vzdělávání, evaluační standardy a národní (rámcové) kurikulum.

3.2 RVP

Rámcový vzdělávací program vymezuje závazné rámce pro jednotlivé etapy vzdělávání (např. předškolní, střední). RVP je vytvářeno Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Vymezuje výsledky vzdělání a soubor učiva k jejich dosažení, které je škola povinna zařadit do svých ŠVP.

3.2.1 Druhy RVP

Na webových stránkách Národního ústavu pro vzdělávání jsou k nalezení všechny zavedené a platné RVP.²⁴ Existuje několik druhů, rozdělených do příslušných kategorií:

- 1) Revize RVP;
- 2) RVP pro předškolní vzdělávání;
- 3) RVP pro základní školy;
- 4) RVP pro gymnázia;
- 5) RVP pro střední odborné vzdělávání;
- 6) RVP pro speciální vzdělávání;
- 7) RVP pro základní umělecké vzdělávání;
- 8) RVP v oblasti informatiky a ICT.

3.2.2 Obsah RVP ZV

Rámcový vzdělávací program je rozdělen do čtyř částí. První z nich se zabývá vymezením Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání v systému kurikulárních dokumentů, druhá část charakterizuje základní vzdělávání. Třetí část zahrnuje pojetí a cíle základního vzdělávání, klíčové kompetence, vzdělávací oblasti, průřezová témata a rámcový učební plán. Čtvrtá část se zabývá vzděláváním žáků se specifickými vzdělávacími potřebami, žáků nadaných a mimořádně nadaných, materiálními, personálními, hygienickými, organizačními a jinými podmínkami pro uskutečňování RVP ZV a zásadami pro zpracování, vyhodnocování a úpravy školního vzdělávacího programu.

---

²⁴ Národní ústav pro vzdělávání. *Rámcové vzdělávací programy* [online]. [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp>.

3.2.3 RVP českého jazyka a literatury

V Rámcovém vzdělávacím programu se podíváme na 2. stupeň základních škol, konkrétně na jazykovou výchovu (viz obr. č. 1), jež bude sloužit jako malá ukázka. Obrázek zahrnuje pouze obecné informace týkající se českého jazyka.

Podle těchto materiálů si základní školy uspořádávají své vlastní školní vzdělávací programy. Zahrnují do nich požadavky z RVP a řídí se podle nich. ŠVP je oproti RVP konkrétnější, je rozdělen do více oddílů s přesnými požadavky.

Pro střední odborné školy jsou rámcové vzdělávací programy zpracovány dle oborů (např. obchodní škola, strojírenství, konzervatoř). Jiná kategorie jsou pak gymnázia, která mají svůj RVP. V každém z těchto programů ale nalezneme kapitolu o českém jazyce.

JAZYKOVÁ VÝCHOVA
Očekávané výstupy
žák
ČJL-9-2-01 <i>spisovně vyslovuje česká a běžně užívaná cizí slova</i>
ČJL-9-2-02 <i>rozlišuje a příklady v textu dokládá nejdůležitější způsoby obohacování slovní zásoby a zásady tvoření českých slov, rozpoznává přenesená pojmenování, zvláště ve frazémeh</i>
ČJL-9-2-03 <i>samostatně pracuje s Pravidly českého pravopisu, se Slovníkem spisovné češtiny a s dalšími slovníky a příručkami</i>
ČJL-9-2-04 <i>správně třídí slovní druhy, tvoří spisovné tvary slov a vědomě jich používá ve vhodné komunikační situaci</i>
ČJL-9-2-05 <i>využívá znalosti o jazykové normě při tvorbě vhodných jazykových projevů podle komunikační situace</i>
ČJL-9-2-06 <i>rozlišuje významové vztahy gramatických jednotek ve větě a v souvětí</i>
ČJL-9-2-07 <i>v písemném projevu zvládá pravopis lexikální, slovtvorný, morfologický i syntaktický ve větě jednoduché i souvětí</i>
ČJL-9-2-08 <i>rozlišuje spisovný jazyk, nářečí a obecnou češtinu a zdůvodní jejich užití</i>
Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:
žák
ČJL-9-2-03p <i>orientuje se v Pravidlech českého pravopisu</i>
ČJL-9-2-04p <i>pozná a určí slovní druhy; skloňuje podstatná jména a přídavná jména; pozná osobní zájmena; časuje slovesa</i>
ČJL-9-2-04p, ČJL-9-2-05p <i>rozlišuje spisovný a nespisovný jazyk</i>
ČJL-9-2-06p <i>rozezná větu jednoduchou od souvětí</i>
ČJL-9-2-07p <i>správně píše slova s předponami a předložkami</i>
ČJL-9-2-07p <i>ovládá pravopis vyjmenovaných slov</i>
ČJL-9-2-07p <i>zvládá pravopis podle shody přísudku s podmětem</i>

Obr. 1: Jazyková výchova podle RVP ZV²⁵

²⁵ JERÁBEK, Jaroslav a TUPÝ, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT ČR, 2017, s. 23.

3.3 ŠVP

Školní vzdělávací program je dokument, který si každá základní a střední škola v České republice vytváří sama, aby realizovala požadavky RVP pro daný obor. Má následující závazné části vycházející z RVP:

- 1) Identifikační údaje;
- 2) Charakteristika školy;
- 3) Charakteristika ŠVP;
- 4) Učební plán;
- 5) Způsob rozvoje klíčových kompetencí;
- 6) Průřezová témata;
- 7) Učební osnovy;
- 8) Hodnocení žáků a autoevaluace školy.

4 ZÁJMENO JENŽ V UČEBNICÍCH PRO ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Zájmena jsou problematickou látkou již na základní škole a mnohdy se zanedbávají na úkor jiných slovních druhů. V této kapitole se nachází analýza zpracování učebnic českého jazyka pro druhý stupeň základních škol od 6. do 9. třídy, konkrétně analýza kapitol o zájmenu *jenž* a zájmenech obecně. Jako první budou zhodnoceny učebnice *Český jazyk 6, 7, 8 a 9* (učebnice vytvořené v souladu s RVP ZV).

4.1 Český jazyk – učebnice vytvořené v souladu s RVP ZV

4.1.1 Český jazyk pro 6. ročník

Autorkami učebnice *Český jazyk 6* jsou Eva Miksová a Jitka Hájková. Učebnice vyšla v nakladatelství NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. v roce 2015. Jelikož žáci na druhém stupni začínají předměty probírat na jiné úrovni než na prvním stupni, jsou i učebnice podle toho rozvrženy. Tato učebnice je rozdělena do několika kapitol:

- 1) Úvod o českém jazyce;
- 2) Zvuková stránka jazyka;
- 3) Nauka o slově;
- 4) Tvarosloví;
- 5) Skladba;
- 6) Závěrečný test;
- 7) Sloh a komunikace.

Nás bude zajímat především kapitola o tvarosloví, zejména podkapitola o zájmenech. Ta se zabývá jednotlivými druhy zájmen a jejich skloňováním. Autorky zde dělí zájmena do osmi druhů, kromě základních sedmi druhů (osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná), které se často uvádějí v různých publikacích jako konečný výčet, sem autorky zahrnují ještě vymežovací zájmena, což jsou „*zájmena, kterými se vymezuje totožnost, individualnost nebo úplnost označované skutečnosti. Patří k nim týž/tentýž, sám, každý, všechen.*“²⁶ Mimo jiné se zde uvádí i skloňování zájmen bezrodých, zájmen *ten, náš, váš, on, ona, ono, můj, tvůj, svůj*. V publikaci jsou také zmíněna zájmena nesklonná *jeho, jejich (jehož, jejichž)*. Ke každému aspektu jsou přiřazena různá cvičení. Celkově je tato kapitola zpracována

---

²⁶ MIKSOVÁ, Eva a HOTOVÁ, Jitka. *Český jazyk 6*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2015, s. 69.

na 10 stránek a jednu stránku pak tvoří opakovací test. Zájmeno *jenž* v této učebnici zpracované není.

4.1.2 Český jazyk pro 7. ročník

Učebnice *Český jazyk 7* je pokračování předchozí učebnice, ale již od jiných autorů: Jaromíra Kvačková, Lucie Jindrová, Antonie Laicmanová, Lidmila Mrázková, Zdeňka Sekotová. Učebnice vyšla v nakladatelství NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. v roce 2014. Obsahově se publikace téměř shoduje s předchozí. Na začátku kapitoly o zájmenech jsou zopakované jejich jednotlivé druhy a poté následují opakovací cvičení na již probrané učivo (z 6. ročníku). Kapitola je dále rozšířena o zájmena vztažná. Na úvod je zde tabulka se skloňováním zájmena *jenž* (viz obr. č. 2).

Skloňování vztažného zájmena <i>jenž</i> (<i>jež</i> , <i>jež</i>)			
Pád	Mužský rod	Ženský rod	Střední rod
Jednotné číslo			
1. p.	(chlapec) jenž	(dívka) jež	(děvče) jež
2. p.	jehož	jíž	jehož
3. p.	jemuž	jíž	jemuž
4. p.	(chlapec) jehož, jež (les) jejž	jíž	jež
6. p.	(o) němž	(o) níž	(o) němž
7. p.	jímž	jíž	jímž
Pád	Mužský rod	Ženský rod	Střední rod
Množné číslo			
1. p.	(chlapci) již (lesy) jež	(dívky) jež	(děvčata) jež
2. p.		jichž	
3. p.		jimž	
4. p.		jež	
6. p.		(o) nichž	
7. p.		jimiž	

- Po předložkách je na začátku tvarů zájmena *jenž* (*jež*, *jež*) *n-* jako u zájmen *on* (*ona*, *ono*).

Obr. 2: Skloňování vztažného zájmena *jenž* (*jež*, *jež*)²⁷

²⁷ KVAČKOVÁ, Jaromíra a kolektiv. *Český jazyk 7*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2014, s. 19.

Co by však mohlo dospělého čtenáře (např. učitele) udivovat je to, že zájmeno *jenž* zde není nijak vysvětleno, je zde uvedena pouze tabulka se skloňováním, nicméně chybí odborný výklad. Autorky se snaží formou otázek nasměrovat studenta k poznání tohoto zájmena. Následující cvičení je z učebnice.

Pracujte s přehledem tvarů zájmena *jenž* (jež, jež):

- a) *Liší se v čísle jednotném skloňování rodu mužského životného a rodu mužského neživotného?*
- b) *Pro které pády jsou shodné tvary pro rod mužský a střední v čísle jednotném?*
- c) *Kolik možných tvarů se vyskytuje v čísle jednotném rodu ženského?*
- d) *Kdy je místo j- na začátku tvarů zájmena *jenž* (jež, jež) n-?*
- e) *Ve kterých pádech čísla množného jsou stejné tvary pro všechny tři rody?*
- f) *Liší se tvary v čísle množném v 1. pádě u jednotlivých rodů?*
- g) *Porovnejte skloňování zájmen osobních *on, ona, ono* a tvary zájmena *jenž, jež, jež*.
Ve kterých pádech jsou tvary odlišné? Ve kterých se téměř shodují?*
- h) *Které zájmeno vztažné má stejný význam jako zájmeno *jenž*?*
- i) *Pokud jste na pochybách, zda napsat v koncovce -i nebo -í, které zájmeno vám napoví?²⁸*

Další cvičení vyžaduje např. aby žáci nahradili vztažné zájmeno *který* zájmenem *jenž* nebo aby doplnili tvary vztažného zájmena *jenž* do textu.

Celá kapitola o zájmenech je rozložena na 4 strany, přičemž 5. strana tvoří opakovací test. Autorky očekávají, že žáci mají zájmena již probraná, tudíž je stačí pouze zopakovat a přidat kapitolu o vztažných zájmenech.

4.1.3 Český jazyk pro 8. ročník

Publikace *Český jazyk 8* byla vydána v roce 2015 nakladatelstvím NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. V učebnici *Český jazyk 8* od Jaromíry Kvačkové, Lenky Bičanové, Lucie Jindrové a Lidmily Mrázkové se již neprobírají zájmena obecně, nýbrž se pouze opakují. Učebnice obsahuje šest

²⁸ KVAČKOVÁ, Jaromíra a kolektiv. *Český jazyk 7*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2014, s. 19–20.

cvičení na zájmena, z toho jedno se věnuje zájmenu *jenž*. Autorky očekávají, že zájmena jsou již zcela pochopena, takže uvádí pouze opakování v podobě jednoduchých cvičení.²⁹

4.1.4 Český jazyk pro 9. ročník

Publikace *Český jazyk 9* byla vydána v roce 2016 v nakladatelství NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. V této učebnici od Jaromíry Kvačkové, Lenky Bičanové a Lidmily Mrázkové je tomu podobně jako u předcházející učebnice. Žádná nová látka zde žáky nečeká a jde pouze o opakování formou jedenácti cvičení (z toho dvě jsou na zájmeno *jenž*).³⁰

4.2 Český jazyk pro základní školy

4.2.1 Český jazyk pro základní školy 6

„Učebnice zachovává strukturu tradiční učebnice. Kromě ustáleného jazykového systému, který učitel od učebnice očekává, zpracovává mezipředmětové vztahy, látku z průřezových témat, posiluje pozitivní motivaci žáka, dbá na různorodost činností, umožňuje sebehodnocení žáka, otestování vlastních dovedností atd. Vedle toho ale učebnice zůstává zásadně systematickou klasickou učebnicí s výkladem učiva, dostatkem cvičení pro školní i domácí práci, se shrnutím základního učiva atd.“³¹

Učebnice *Český jazyk pro základní školy 6*³² pochází z roku 2006 (aktualizované vydání z roku 2018) z nakladatelství SPN. Na učebnici se podílelo několik autorů: Eva Hošnová, Ivana Bozděchová, Petr Mareš, Vlastimil Styblík, Ivana Svobodová.

V kapitole o zájmenech jsou popsány jednotlivé druhy zájmen s cvičeními a skloňování zájmen. Jelikož se žáci musí bezpečně naučit nejprve skloňování zájmen typu *ten, náš, on, ona* atd., zájmeno *jenž* v této učebnici blíže popsáno není.

4.2.2 Český jazyk pro základní školy 7

„Učebnice je druhou částí ucelené nové řady učebnic pro výuku českého jazyka na druhém stupni ZŠ a případně v nižších ročnících víceletých gymnázií. Svým pojetím a strukturou zůstává

²⁹ KVAČKOVÁ, Jaromíra a kolektiv. *Český jazyk 8*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2015.

³⁰ KVAČKOVÁ, Jaromíra a kolektiv. *Český jazyk 9*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2016.

³¹ *Český jazyk 6 pro základní školy* [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/cesky-jazyk-6-pro-zakladni-skoly-18682>.

³² HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk pro základní školy 6*. Praha: SPN, 2018.

tradiční klasickou učebnicí, vychází z tradice české školy. Plně však splňuje požadavky rámcových vzdělávacích programů základního vzdělávání. Rozlišuje základní učivo, učivo rozšiřující i úkoly pro jazykové nadšence.“³³

Učebnici *Český jazyk pro základní školy 7*³⁴ z roku 2014 z nakladatelství SPN napsala stejná skupina autorů jako předchozí díl mimo Vlastimila Styblíka.

V této publikaci už není samostatná kapitola o zájmenech obecně, nýbrž zde nalezneme kapitolu o skloňování a užívání vztažných zájmen. V kapitole je přiložena tabulka se skloňováním tohoto zájmena (viz obr. č. 3). Následuje několik cvičení na zájmeno *jenž*.

	Mužský rod	Ženský rod	Sřední rod
Jednotné číslo			
1. p.	(chlapec) jenž	(žena) jež	(děvče) jež
2. p.	jehož	jíž	jehož
3. p.	jemuž	jíž	jemuž
4. p.	(chlapec) jehož, jež (les) jejž	již	jež
6. p.	(o) němž	(o) níž	(o) němž
7. p.	jímž	jíž	jímž
Množné číslo			
1. p.	(chlapci) již (lesy) jež	(ženy) jež	(děvčata) jež
2. p.	jichž		
3. p.	jimž		
4. p.	jež		
6. p.	(o) nichž		
7. p.	jimiž		

Obr. 3: Skloňování zájmena *jenž*³⁵

³³ *Český jazyk 7 pro základní školy* [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/cesky-jazyk-7-pro-zakladni-skoly-18668>.

³⁴ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk pro základní školy 7*. Praha: SPN, 2014.

³⁵ Tamtéž, s. 30.

5 ZÁJMENO JENŽ V UČEBNICÍCH PRO STŘEDNÍ ŠKOLY A GYMNÁZIA

5.1 Český jazyk v kostce pro střední školy – Marie Sochrová

„Učebnice přehledně shrnuje veškerou středoškolskou látku z českého jazyka. Nejoblíbenější doplňková učebnice připraví každého studenta nejen k maturitní zkoušce, ale i k přijímacím zkouškám na vysokou školu.“³⁶

Učebnici *Český jazyk v kostce pro střední školy*³⁷ z roku 2007 vydanou nakladatelstvím Fragment napsala Marie Sochrová, autorka několika učebnic týkajících se českého jazyka a literatury a dějepisu. Soustřeďuje se v ní na obecné poučení o jazyce, tvoření slov, tvarosloví i stylistiku. Učební text je všeobecným souhrnem středoškolského učiva a tvoří tak stručný přehled toho, co by žáci středních škol měli o jazyce českém vědět.

V kapitole o zájmenech se Sochrová soustředí na jednotlivé druhy zájmen (7 druhů). U každého druhu popisuje jejich specifické znaky a zvláštnosti. U podkapitoly zájmen vztažných (relativa) ukazuje tabulku se skloňováním zájmena *jenž* (viz obr. č. 4) a k němu několik poznámek:

- *Po předložkách je j- vystřídáno ň- (bez něhož, k níž)*
- **Jehož, jejichž** – nesklonné
- *Tvar 4. pádu sg. mask. neživot. – dům, jež jsi postavil; chlapce, jehož (jež) jsem potkal*
- *V 7. p. pl. s duálovými tvary jmen pouze tvar jimž (s nimiž)*
- *Nesklonné vztažní zájmeno co je hovorové. Koupím si knihu, co se mi líbí.*³⁸

sg.			pl.		
m.	f.	n.	m.	f.	n.
1. jenž	jež	jež	1. jíž, jež (neživot.)	jež	jež
2. jehož	jíž	jehož	2.	jichž	
3. jemuž	jíž	jemuž	3.	jimž	
4. jehož, jež; jež (neživot.)	jíž	jež	4.	jež	
6. o němž	o níž	o němž	6.	o nichž	
7. jimž	jíž	jimž	7.	jimž	

Obr. 4: Skloňování zájmena *jenž*³⁹

³⁶ *Český jazyk v kostce pro střední školy* [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/133332/cesky-jazyk-v-kostce-pro-stredni-skoly/>.

³⁷ SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk v kostce pro střední školy*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2007.

³⁸ Tamtéž, s. 80.

³⁹ Tamtéž.

V cvičeních na konci kapitoly se objevuje také jedno na zájmeno *jenž*. Studenti mají za úkol nahradit zájmeno *který* tvary zájmena *jenž*.

5.2 Nový český jazyk v kostce pro SŠ – Alena Novotná

„Publikace přináší přehled středoškolského českého jazyka , v kostce ‘, tedy stručně, přehledně a názorně. Slouží k připomenutí učiva gramatiky a stylistiky českého jazyka i k jeho opakování v rozsahu přípravy ke státní maturitní zkoušce. Publikace obsahuje teorii jednotlivých jazykovědných disciplín, typické příklady a ukázky z jazykové praxe či upozornění na nejčastější gramatické i stylistické chyby a doporučení, jak se jim vyhnout.“⁴⁰

Učebnice *Nový český jazyk v kostce pro SŠ*⁴¹ je poměrně nová učebnice vydána nakladatelstvím Fragment v roce 2019. Autorkou publikace je Alena Novotná. Dílo je obsahově podobné *Českému jazyku v kostce pro střední školy* od Marie Sochorové. Obsahuje jak např. obecný výklad o jazyce, tak kapitolu o tvarosloví či skladbě.

V kapitole o zájmenech Novotná dělí zájmena podle několika kritérií:

- Podle schopnosti vyjadřovat rod (rodová, bezrodá);
- Podle typu skloňování (zájmenné, adjektivní, zvláštní, nesklonná);
- Podle významu (osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná).

U vztažných zájmen pouze zmiňuje jejich definici a tabulku se skloňováním zájmena *jenž* (viz obr. č. 5).

č. j.			č. mn.		
mužský	ženský	střední	mužský	ženský	střední
1. <i>jenž</i>	<i>jež</i>	<i>jež</i>	1. <i>již, jež (neživot.)</i>	<i>jež</i>	<i>jež</i>
2. <i>jehož</i>	<i>jíž</i>	<i>jehož</i>	2.	<i>jichž</i>	
3. <i>jemuž</i>	<i>jíž</i>	<i>jemuž</i>	3.	<i>jimž</i>	
4. <i>jehož, jež; jež</i> (neživot.)	<i>jíž</i>	<i>jež</i>	4.	<i>jež</i>	
6. <i>o němž</i>	<i>o níž</i>	<i>o němž</i>	6.	<i>o nichž</i>	
7. <i>jímž</i>	<i>jíž</i>	<i>jímž</i>	7.	<i>jimiž</i>	

Obr. 5 – Skloňování zájmena *jenž*⁴²

⁴⁰ *Nový český jazyk v kostce pro SŠ* [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/263630/novy-cesky-jazyk-v-kostce-pro-ss/>.

⁴¹ NOVOTNÁ, Alena. *Nový český jazyk v kostce pro SŠ*. Praha: Fragment, 2019.

⁴² Tamtéž, s. 124.

6 ZÁJMENO JENŽ V ODBORNÝCH UČEBNÍCÍCH

Odborné publikace se zájmenem *jenž* mají širokospektrální využití (např. na vysokých školách jako pomůcka při poznávání jazyka českého). Mezi publikace, které si zde ukážeme patří *Stručná mluvnice česká* (B. Havránek a A. Jedlička), *Čeština pro učitele* (J. Hubáček a kolektiv), *Čeština – řeč a jazyk* (M. Čechová a kolektiv) a *Mluvnice češtiny 2* (M. Komárek a kolektiv). V těchto publikacích se zaměříme především na zájmena vztažná a jejich vysvětlení.

6.1 Stručná mluvnice česká – Bohuslav Havránek a Alois Jedlička

Stručná mluvnice česká je publikace, která vyšla v roce 2002 v nakladatelství Fortuna. Jejími autory jsou Bohuslav Havránek a Alois Jedlička. „Univerzální a osvědčená jazyková příručka pro žáky a učitele všech stupňů a druhů škol. Pomáhá dotvářet jazykový systém a rychle se orientovat při řešení jazykových problémů. Má schvalovací doložku MŠMT ČR.“⁴³ Stručný popis vypovídá o tom, že tato učebnice je vhodná pro všechny, jež se zabývají českým jazykem.

Autoři popisují v kapitole o zájmenech jejich jednotlivé druhy (osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná). U zájmen vztažných popisují rozdíl mezi *který* a *jenž*: „Zájmena *který* a *jenž* mají stejný význam, liší se jen v tom, že zájmeno *jenž* je omezeno na projevy spisovné; některé jeho tvary mají však příznak knižní (zvláště tvar *již* – 1. p. množ. čísla rodu mužského životného a 4. p. jedn. čísla ženského). Zájmeno *co* (nesklonného a neshodného) se někdy užívá v řeči hovorové místo zájmena *který* a *jenž*.“⁴⁴

Dále je v publikaci zmíněno, že *jenž* má měkké skloňování podle vzoru *náš* a že se zájmenem 3. osoby *on* mají některé tvary odlišné (viz obr. č. 6).

---

⁴³ *Stručná mluvnice česká* [online]. [cit. 2020-27-04]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/155287/strucna-mluvnice-ceska/>.

⁴⁴ HAVRÁNEK, Bohuslav a JEDLIČKA Alois. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna, 2002, s. 89.

jednotné číslo	rod mužský	střední	ženský
1. p. (on)		(ono); jež	(ona); jež
4. p. jej, ho, -ň; jeho (jen živ.)	jenž	je, ho, jej; jež	ji; již
2. p. jeho, ho, jej (do něj ...)	jehož, jejž (do nějž)		jí; jíž
3. p. jemu, mu	jemuž		jí; jíž
6. p. (o) něm	(o) němž		(o) ní; níž
7. p. jím (s ním)	jímž (s nímž)		jí; jíž (s ní, s níž)
množné číslo			
1. p. (oni); již	(ony); jež	(ona); jež	(ony); jež
4. p. je;	jež		
2. p. jich;	jichž		
3. p. jim;	jimž		
6. p. (o) nich;	nichž		
7. p. jimi;	jimiž		

Obr. 6: Skloňování osobního zájmena *on* a vztažného zájmena *jenž*⁴⁵

Podle této tabulky Havránek a Jedlička popisují jednotlivé tvary těchto zájmen. Po předložkách se mění počáteční *j-* na *ň-* (např. *s nímž, o němž*).

Dlouhé a krátké samohlásky u zájmena *jenž* se řídí podle délky samohlásek u zájmena *on* (*jím – s ním* apod.). „Vedle tvarů *jeho, jemu* má zájmeno 3. osoby ještě kratší tvary *ho, mu; užívá se jich tam, kde nejsou po předložce a kde na nich není důraz. Jsou to rovněž příklonky jako mi, ti, si, tě, se.*“⁴⁶

Tvar *jej* a *ho* je užíván v akuzativu bez rozdílu, delší tvar *jeho* je používán spíše po předložkách a při kladení důrazu (pouze u jmen životných). Knižního tvaru *-ň* je užíváno v akuzativu, a to po některých předložkách (*proň, zaň*).

⁴⁵ Tamtéž, s. 92.

⁴⁶ Tamtéž, s. 93.

„*Delších tvarů 2. pádu jedn. čísla rodu mužského a středního (jeho, jehož) se užívá ve významu zájmena přivlastňovacího. V 2. pádě množ. čísla se užívá tvarů jejich, jejichž jen ve významu zájmen přivlastňovacích.*“⁴⁷

U akuzativu singuláru středního rodu je možné užít jak výrazy *ho, je, tak jej*.

V genitivu singuláru rodu mužského a středního je tvar *jej*, používaný především pro předložkách (*do něž, u něho*).

Vztažné zájmeno *jenž* se objevuje v nominativu mužského rodu a akuzativu rodu ženského ve tvaru *již* – dnes je tento tvar knižní.

6.2 Čeština pro učitele – Jaroslav Hubáček a kolektiv

„*Čeština pro učitele, která od roku 1996 vychází už ve čtvrtém, doplněném a upraveném vydání, se osvědčila jako užitečná jednosvazková mluvnice, která přehledně soustřeďuje stěžejní výklady o českém jazykovém systému z pohledu hláskosloví, tvarosloví, slovní zásoby a tvoření slov i skladby a stylistiky, neopomíjí tedy žádnou oblast, které se školní výuka češtiny věnuje. Připojeno je obecné poučení o jazyce, jazykovědě a jazykové kultuře.*“⁴⁸ Tato publikace je od autorů Jaroslav Hubáček, Eva Jandová, Diana Svobodová a Jana Svobodová. Vydání, které jsem použila, vyšlo v roce 2010 v nakladatelství Vade mecum Bohemiae. Opět zde nalezneme sedm druhů zájmen jako ve *Stručné mluvnici české*. I tady je zmíněno, že *jenž* se skloňuje podle vzoru *náš* (skloňování zájmenné měkké). V publikaci nalezneme tabulku se skloňováním zájmena *on* (viz obr. č. 7), ale tabulka pro zájmeno *jenž* chybí.

---

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ *Čeština pro učitele* [online]. [cit. 2020-27-04]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/cestina-pro-ucitele-227433>.

Deklinace zájmena *on*

sg. N	on	ona	ono
G	jeho/jej/ho	jí	jeho/jej/ho
D	jemu/mu	jí	jemu/mu
A	jeho/jej/ho (živ.) jej/ho (neživ.)	ji	je/jej/ho
L	(o) něm	(o) ní	(o) něm
I	jím	jí	jím
pl. N	oni (živ.) ony (neživ.)	ony	ona
G	jich	jich	jich
D	jim	jim	jim
A	je	je	je
L	(o) nich	(o) nich	(o) nich
I	jimi	jimi	jimi

Obr. 7: Deklinace zájmena *on*⁴⁹

Hubáček v učebnici tvrdí, že zájmeno *jenž* má téměř shodný soubor tvarů se zájmenem *on* a liší se pouze o postfix *-ž* a jen v některých pádech. „*Tvary nominativu všech rodů v obou číslech jsou tvořeny od kořene -j-: singulár nominativu maskulina jenž, singulár nominativu feminina a neutra a plurál nominativu kromě maskulina životného jež, plurál nominativu maskulina životného již. Tvary genitivu a singuláru akuzativu maskulin a neuter jsou méně variantní než u zájmena on.*“⁵⁰ Dále zmiňuje, že zájmena *jenž* se dnes téměř neužívá a jeho tvar *již* už má podobu archaickou.

6.3 Čeština – řeč a jazyk – Marie Čechová a kolektiv

„*Úspěšná a vyhledávaná mluvnice vychází v rozšířeném a upraveném vydání. Je určena pro češtináře, vysokoškolské studenty češtiny a příbuzných oborů i pro další vyspělejší zájemce o český jazyk. V knize je podán výklad jazyka jako systému a jeho užívání v řečové praxi. Publikace není pouze běžnou mluvnicí, její pojetí je širší – zahrnuje i charakteristiku češtiny, její porovnání s jinými jazyky, široce je rozpracovaná problematika slova jako pojmenování i*

⁴⁹ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. Vade mecum Bohemiae, 2010, s. 159.

⁵⁰ Tamtéž, s. 160.

jako tvaroslovné jednotky, věty jako základní formy výpovědi. Kniha přesahuje ostatní mluvnice i rozsáhlou kapitolou o komunikaci a komunikátu a je jeho struktura. Do svých výkladů autoři zapracovali i nejnovější jazykovědné poznatky.“⁵¹

Čeština – řeč a jazyk vyšla v roce 2011 v nakladatelství SPN. V této publikaci nalezneme kromě základních sedmi druhů zájmen i tzv. totalizátory neboli zájmena vymežovací. Dále se tu objevují zájmena zevšeobecňující a ty se pak dělí na kladná a záporná. Na obr. č. 8 je tabulka se skloňováním zájmena *on* a *jehož*.

Skloňování zájmen <i>on, jenž</i>							
	Pád	Rod					
		mužský		střední		ženský	
Číslo jednotné	1. p.	on	jenž	ono	jež	ona	jež
	2. p.	jeho, ho, jej	jehož	jeho, ho, jej	jehož	jí	jíž
	3. p.	jemu, mu	jemuž	jemu, mu	jemuž	jí	jíž
	4. p. živ.	jeho, ho, jej	jehož, jež	ho, je, jej	jež	ji	již
	neživ.	jej, ho	jež				
	6. p.	(o) něm	němž	něm	němž	ní	níž
	7. p.	jím	jímž	jím	jímž	jí	jíž
Číslo množné	1. p. živ.	oni	již	ona	jež	ony	jež
	neživ.	ony	jež				
	2. p.		jich			jichž	
	3. p.		jim			jimž	
	4. p.		je			jež	
	6. p.		(o) nich			(o) nichž	
	7. p.		jimi			jimiž	

Obr. 8: Skloňování zájmen *on, jenž*⁵²

Po předložkách se *j-* mění na *ň-* (*o něm*). „Kratší tvary zájmena *on, ono* jsou příklonné: *Neboj se ho. Řekni mu to; delší tvary se užívají při důrazu: Na něho/něj nespolehej. Jemu to neříkej. Tvaru jej lze užít příklonné i důrazově: Všichni jej už očekávali. Jej však nikdo nečekal. Tvar jej se dnes hodnotí jako knižní, ve spisovných i mluvených projevech je však běžný v podobě něj po předložkách, i ve 2. p. je neutrální (dříve považován za nespisovný – bez něho/něj).*“⁵³

⁵¹ Čeština – řeč a jazyk [online]. [cit. 2020-27-04]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/cestina-rec-a-jazyk-150049>.

⁵² ČECHOVÁ, Marie a kol. Čeština – řeč a jazyk. Praha, SPN, 2011, s. 227.

⁵³ ČECHOVÁ, Marie a kol. Čeština – řeč a jazyk. Praha, SPN, 2011, s. 228.

U akuzativu mužského rodu se mohou objevit i zastaralé knižní tvary s -ň, v genitivu se se tato příklonka nepoužívá.

Dále se v mluvnici uvádí, že tvary *je* a *jej* je knižní a místo toho se používá tvar *ho*, který byl dříve spíše nespisovný.

„Tvary 1. p. č. mn. zájmena jenž v mužském rodě (již) a 4. p. č. j. tohoto zájmena v ženském rodě (již) jsou knižní a užívá se jich jen zřídka. V 2. p. j. č. rodu mužského a středního lze použít po předložce vedle něhož i něž.“⁵⁴

6.4 Mluvnice češtiny 2 – Miroslav Komárek a kolektiv

„Mluvnice češtiny je ve svém celku zamýšlena jako dílo národně reprezentativní. V takovém rozsahu, s takovou vědeckou úrovní a soustavností zpracování vycházejí obdobné popisy mateřštiny jednou za padesát či sto let. Je to dílo, které důstojně předvádí českou jazykovědu v kontextu oboru doma i v zahraničí. Pozitivně také ovlivní rozvoj bohemistiky a teorie mluvnice, vysokoškolskou výuku a poznání naší mateřštiny v širším okruhu kvalifikovaných zájemců.“⁵⁵

Mluvnici češtiny 2, týkající se tvarosloví, sepsali lingvisté Miroslav Komárek, Jan Kořenský, Jan Petr, Jarmila Veselková a kolektiv. Dílo vyšlo v roce 1986 v nakladatelství Academia. Publikace je rozdělena do dvou větších odvětví: funkční tvarosloví a formální tvarosloví. Funkční tvarosloví se zabývá fungováním tvarů slov ve větě a zároveň jejich fungováním v systému, formální tvarosloví je pak tvoření tvarů slov.

Ve funkčním tvarosloví se nachází kapitola o zájmenech a deiktických slovech. *„K zájmenům (pronominům), tradičnímu slovnímu druhu, se připojují další deiktická slova (mající se zájmeny shodné formální i funkčně-sémantické vlastnosti) a dohromady tvoří soustavu deiktických slov. Deiktická slova, jejichž jádrem jsou právě tradiční zájmena, se v této mluvnici považují za jeden ze dvou nástavbových slovních druhů.“⁵⁶* Zájmeno *jenž* patří do třídy deiktických slov neurčitých mezi relativa (výrazy vztažné). Po stylové stránce je *jenž* knižní výraz, bývá nahrazováno zájmenem *který* (neutrální) nebo *co* a *jak* (hovorové). V této publikaci však nenalezneme tabulku se skloňováním zájmena *jenž* ani vysvětlení jeho užití.

---

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ KOMÁREK, Miroslav a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986.

⁵⁶ Tamtéž, s. 81.

7 NÁVŠTĚVA HODIN ČESKÉHO JAZYKA

Abych téma vyučování zájmena *jenž* mohla efektivněji prostudovat, měla jsem v plánu navštívit několik základních i středních škol a udělat si tak poznámky o tom, jak takové vyučování probíhá, na co se pedagogové soustředí, jaké jsou jejich metody, jak dané látce rozumí žáci apod.

Jak už jsem zmínila v úvodu, nebylo možné kvůli celorepublikové karanténě navštívit více než dvě školy. Jedna z nich, na kterou jsem se soustředila byla Základní škola Emy Destinové v Českých Budějovicích, kde jsem navštívila hodinu českého jazyka v 8. třídě. Druhou školou pak byla Střední odborná škola zdravotnická a střední odborné učiliště Český Krumlov. Tam jsem navštívila 3. (předmaturitní) ročník.

7.1 Základní škola Emy Destinové

Základní školu Emy Destinové jsem navštívila 25. února 2020 při hodině českého jazyka v 8. třídě. Tématem hodiny bylo zájmeno *jenž* s cílem si jej osvojit.

7.1.1 Plán hodiny

Na začátku hodiny proběhla prezence a vyučující uvedla téma *Zájmeno jenž*. Studentům vysvětlila, proč se o něm učí, jak je toto zájmeno důležité, např. kvůli písemnému projevu, ale také kvůli přijímacím zkouškám na střední školy.

Formou otázek vyučující naváděla studenty k tomu, aby si uvědomili, co je to zájmeno *jenž*, mezi jaká zájmena patří, jaké má skloňování a obecně jaké máme typy skloňování nejen u zájmen. Žáci měli prostor vyjádřit své znalosti a uvést příklady.

Po úvodu do tématu vyučující rozdala žákům tabulku (viz obr. č. 9) se skloňováním zájmena *jenž*. Společně s prezentací na toto zájmeno, kterou vyučující vytvořila, si společně procházeli jednotlivé pády, určovali, kde jsou jaké zvláštnosti, proč tomu tak je apod. Vyučující odkazovala i na zájmena *on/ona/ono*. Avizovala však, že pokud si žáci nejsou jistí se skloňováním zájmena *jenž*, nemají ho používat raději vůbec.

Skloňování zájmena jenž

Pád	Mužský rod	Ženský rod	Střední rod	Množné číslo
1.	jenž	jež	jež	již (muži), jež (ženy) jež (města, lesy)
2.	jehož, jejž	jíž	jehož	jichž
3.	jemuž	jíž	jemuž	jimž
4.	jehož, jejž	již	jež	jež
6.	(o) němž	(o) níž	(o) němž	(o) nichž
7.	jímž	jíž	jímž	jimiž

Obr. 9: Skloňování zájmena jenž

Po přečtení tabulky vyučující zadala studentům samostatnou práci na procvičení nové látky. Úkolem žáků bylo doplnit tvary zájmena *jenž* do textu (viz následující cvičení). Během práce studentů vyučující chodila po třídě a kontrolovala aktivitu, případně zodpovídala dotazy studentů týkající se zadání.

Doplňte náležité tvary zájmen uvedených v závorce:

Byl to zážitek, na (jenž) nikdy nezapomenu. Zahrada, v (jež) jsem si tak ráda hrávala, se změnila k nepoznání. Byl to člověk, s (jenž) jsem se často potkával při cestě autobusem. Konečně uviděl cestu, (jež) vedla až k starobylé chalupě. Toto je úkol, (jenž) máme dlouhodobě před sebou. Dívka, (jež) takové jednání vadilo, z místnosti odešla.

Po ukončení samostatné práce vyučující žákům kontrolovala cvičení, vysvětlovala jim chyby, které dělali a znovu se dívali do pomocné tabulky. Po kontrole cvičení následovala další práce studentů, tentokrát ve skupinách. Žáci měli za úkol na základě obrázku v prezentaci vymyslet co nejvíce vět se zájmenem *jenž* v jakémkoliv pádě. Tím, že bylo studentů ve skupině více, došlo k jejich efektivnější práci. Žáci se mohli mezi sebou radit a pomáhat si. Jednou z nevýhod práce ve skupině je ale to, že introvertní žáci se do těchto aktivit moc nezapojují, tudíž vyučující musela některé skupiny napomenout, že práce musí být skupinová. Skupinka s největším počtem správných vět vyhrála odměnu v podobě čokolády.

Na konci hodiny proběhlo opakování. Vyučující zopakovala to, co říkala v úvodu, aby si žáci vše lépe zapamatovali.

7.2 Střední odborná škola zdravotnická a střední odborné učiliště Český Krumlov

Střední zdravotnickou školu v Českém Krumlově jsem navštívila 26. února 2020 při hodině českého jazyka ve 3. (předmaturitním) ročníku. Tématem hodiny byla zájmena a zájmeno *jenž* s cílem osvojení si zájmen, konkrétně zájmena *jenž*.

7.2.1 Plán hodiny

Na začátku hodiny proběhla prezence a uvedení tématu. Dále žákům vyučující rozdala následující poznámky týkající se zájmen obecně:

DRUHY ZÁJMEN

Osobní – já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona, se

Přivlastňovací – můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich, svůj

Ukazovací – ten, tehle, tento, onen, takový, týž, tentýž, sám

Tázací – kdo, co, jaký, který, čím

Vztažná – kdo, co, jaký, který, čím, jenž

Neurčitě – někdo, něco, nějaký, některý, něčí, kdosi, cosi, jakýsi, kterýsi, cokoli, jakýkoli, málokterý, máločí, ledakdo, ledaco, ledajaký, ledakterý, lecjaký, leccí, ledasco, ledaskdo, ledaskterý, každý, všechen...

Záporná – nikdo, nic, nijaký, ničím, žádný

U zájmen rozlišujeme tři základní rody:

- **Mužský rod:** např. *náš* svetr, *jeho* bratr, *nějaký* pes, *on*
- **Ženský rod:** např. *moje* halenka, *její* bratr, *žádná* odpověď, *ona*
- **Střední rod:** např. *moje* triko, *jeho* kolo, *nějaké* náměstí, *ono*

U všech zájmen ale jmenný rod určit nemůžeme. Existuje speciální skupina zájmen, u které není možný rod určit (tzv. bezrodá). Jedná se o zájmena *já, ty, my, vy, se* – zájmena bezrodá.

Tento krátký přehled obdrželi studenti, aby se lépe orientovali v zájmenech. Řekla bych, že důležitou částí je ale i skloňování jednotlivých zájmen, případně druhy skloňování, tato část zde bohužel chybí.

Vyučující vysvětlovala (opakovala učivo ze základní školy), že zájmena se dělí na bezrodá a rodová a vyjmenovala jednotlivé druhy zájmen i s příklady. Poté se zaměřila na psaní *mě/mně*, kdy jako pomůcka může sloužit *tě/tebe*. Především ale studenti musí znát, že *mě* je pro 2. a 4. pád a *mně* pro 3. a 6. pád. Dále vyučující vysvětlila rozdíl mezi *ji* a *jí*.

Studenti obdrželi tabulku se skloňováním zájmena *jenž* (viz obr. č. 10). Vyučující vysvětlovala použití *-ň* a *-j* u jednotlivých pádů – když se *jenž* pojí s předložkou *-j* se změní na *-ň*.

Následně studenti psali diktát, v němž se rozhodovali, zda je tvar zájmena *jenž* správně, když ne, opravali ho. Cvičení bylo přípravou na didaktický test k maturitní zkoušce, kde studenti mívají za úkol vyhledat špatné tvary zájmena *jenž*. Po kontrole cvičení následovala další samostatná práce, kde žáci vymýšleli své vlastní věty. Poté tyto věty studenti přečetli vyučující a ta jim případně opravila chyby. Tímto hodina skončila.

Skloňování jenž, jež, již

Číslo	singulár				plurál			
	mužský životný	mužský neživotný	ženský	střední	mužský životný	mužský neživotný	ženský	střední
1. pád (nominativ)	jenž	jenž	jež	jež	již	jež	jež	jež
2. pád (genitiv)	jehož / něhož	jehož / něhož	jíž / níž	jehož / něhož	jichž / nichž	jichž / nichž	jichž / nichž	jichž / nichž
3. pád (dativ)	jemuž / němuž	jemuž / němuž	jíž / níž	jemuž / němuž	jimž / nimž	jimž / nimž	jimž / nimž	jimž / nimž
4. pád (akuzativ)	jejž / nějž / jehož / něhož	jejž / nějž	jíž / niž	jež / něž	jež / něž	jež / něž	jež / něž	jež / něž
6. pád (lokál)	němž	němž	níž	němž	nichž	nichž	nichž	nichž
7. pád (instrumentál)	jímž / nimž	jímž / nímž	jíž / níž	jímž / nímž	jimiž / nimiž	jimiž / nimiž	jimiž / nimiž	jimiž / nimiž

Obr. 10: Skloňování jenž, jež, jež

8 VLASTNÍ METODA VYUČOVÁNÍ ZÁJMENA *JENŽ*

Metoda vyučování zájmen se liší jak na základní škole, tak na střední škole či gymnáziu. Základní škola by měla žákům dát základní vzdělání ve všech oblastech. V českém jazyce by to měly být základy tvarosloví, skladby, slohu a jiné.

Žáci získají ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura vše potřebné jak pro jazykové vzdělání, tak i pro úspěšné osvojení poznatků nejen v této oblasti vzdělávání. Skrze svůj mateřský jazyk jsou žáci schopni pochopit i společensko-kulturní vývoj lidské společnosti. Vytváří se zde předpoklady pro fungující mezilidskou komunikaci skrze interpretaci vlastních pocitů a reakcí k pochopení různých rolí v komunikačních situacích. Dále jsou žáci schopni vnímat sebe sama i svět kolem sebe. V Jazykové výchově žáci nabývají vědomostí a dovedností nutných pro osvojení spisovné podoby českého jazyka. Mimo spisovnou podobu poznávají i další formy jazyka. Jazyková výchova je předpokladem pro přesné a logické myšlení žáků, které pak vede k správnému vyjadřování (jasnost, přehlednost a srozumitelnost sdělení). Skrze tento rozvoj se prohlubují i obecné intelektové dovednosti žáků. Český jazyk je tedy nejen nástrojem získávání informací, ale i předmětem poznávání.⁵⁷

Je ovšem jasné, že časová dotace pro český jazyk s rostoucím věkem studentů je čím dál nižší, tudíž se nemůžeme divit tomu, že některé kapitoly z českého jazyka nemohou být probrány zcela dokonale. Nicméně je zapotřebí tomuhle přizpůsobit i styl vyučování. Je třeba nalézt takovou metodu, díky které by se žáci mohli efektivně naučit dané látce. Pro svou práci jsem se pokusila ve spolupráci s dr. Frantou vytvořit metodu, díky níž by se studenti mohli naučit zájmena, konkrétně zájmeno *jenž*, které dělá mnohým problém, neboť studenti (mnohdy i učitelé) se nejsou schopni této látce naučit v běžném školském prostředí.

Chtěla bych upozornit na to, že navržená metoda je jen jedna z mnoha a rozhodně nemusí vyhovovat každému, je ale možné si podle ní vytvořit svou vlastní metodu. V této práci jde pouze o zamyšlení se nad tím, jak by taková metoda vyučování zájmena *jenž* měla či mohla vypadat.

---

⁵⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. [cit. 2020-03-05]. Dostupné z: [file:///C:/Users/Benny/Downloads/RVP%20ZV_2017_%C4%8Derven-2%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Benny/Downloads/RVP%20ZV_2017_%C4%8Derven-2%20(1).pdf).

8.1 Vyučování zájmena *jenž*

Žáci základních škol jsou skupinou mladých lidí, která vstřebává nejvíce informací. Je jen na učitelích, na kolik jsou schopni takové informace předávat a v jaké kvalitě. Studenti středních škol by měli mít dobré znalosti ze základní školy, aby při studování českého jazyka neměli žádný problém.

Zájmena jsou komplikovanou látkou jak pro studenty, tak i pro mnohé učitele. Je důležité, aby učitel sám perfektně ovládal to, co předává svým žákům, díky tomu je pak schopný své žáky efektivně něco naučit a ti si tak z hodin odnášejí kvalitní podstaté informace. Nejdůležitější je osvojení si znalostí již na vyšším stupni základní školy, neboť právě zde studenti vstřebají nejvíce těchto informací.

Na komplikovanost zájmen upozorňuje také Markéta Maturová ve svém článku *Ach, ta zájmena...* z roku 2016 v časopise *Český jazyk a literatura*.⁵⁸

Maturová v článku mimo jiné ukazuje, jaké jsou jednotlivé vzory pro skloňování rodových zájmen a jak se jimi řídit. „...řeknu-li si 1. a 2. pád konkrétního zájmena v mužském rodě čísla jednotného, pak podle zakončení druhého pádu je mohu snadno zařadit k deklinaci zájmenné či adjektivní: např. *onen, onoho jako ten, toho; jenž, jehož jako náš, našeho; který, kterého podle mladý, mladého; její, jejího jako jarní, jarního*. Při tom je nejmarkantnějším ukazatelem samohláska před koncovkou *-ho*, tedy *-o-* rozhoduje o deklinaci zájmenné tvrdé, *-e-* o deklinaci zájmenné měkké, *-é-* o deklinaci adjektivní tvrdé, *-í-* o téže deklinaci, ale měkké. Aby byl systém skloňování úplný, je vhodné připomenout ještě skupinu zájmen, která mají skloňování smíšené (např. *všechn*). Zde není pevně zafixován rozdíl mezi měkkým skloňováním v singuláru (*všechn*, *všeho jako náš, našeho*) a tvrdým v plurálu (*všichni, všech jako ti, těch*). Rovněž zvláštní tvarové soubory zájmen *sám; můj, tvůj, svůj* a *týž/tentýž* jsou opakovaně kamenem úrazu.“⁵⁹

Jelikož se má práce soustřeďuje na zájmeno *jenž*, napíši zde metodu pouze tohoto zájmena, neboť zájmena jako celá kapitola by byla příliš obsáhlá a pro účely této kvalifikační práce nepřiměřená.

Nejprve je důležité si zopakovat základní informace o zájmenech, poté se můžeme začít věnovat vztažným zájmenům, konkrétně zájmenu *jenž*. Na začátek se podíváme na jednotlivé druhy zájmen, jejich specifika a příklady:

⁵⁸ MATUROVÁ, Markéta. *Ach, ta zájmena...*, *Český jazyk a literatura* 66, 2015/2016, č. 3, s. 131–133.

⁵⁹ Tamtéž.

- 1) **Osobní** – odkazují ke 3 osobám (mluvčí, posluchač a ten, o kom nebo o čem se mluví), tyto osoby mají určité role v komunikaci (souvisejí proto s osobou u sloves);
- 2) **Přivlastňovací** – přivlastňují osobám;
- 3) **Ukazovací** – ukazujeme jimi na osoby, zvířata, věci;
- 4) **Tázací** – ptáme se jimi na osobou zvířata nebo věci (příp. na jejich vlastnosti, kdo je vlastní);
- 5) **Vztažná** – vyjadřují určitý vztah k osobě či věci a uvozují tím vedlejší větu;
- 6) **Neurčitá** – blíže jimi neurčujeme, o kom nebo o čem hovoříme, pouze obecně;
- 7) **Záporná** – popírají existenci osob, zvířat nebo věcí či jejich vlastností.

Osobní	já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona, zvrtné se
Přivlastňovací	můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich, zvrtné svůj
Ukazovací	ten, tento, tehle, tamten, onen, takový, onaký, týž, tentýž, sám
Tázací	kdo, co, jaký, který, či
Vztažná	kdo, co, jaký, který, či, jenž
Neurčitá	někdo, něco, kdokoli, cokoli, kdekdo, kdosi, každý, všechen
Záporná	nikdo, nic, ničí, nijaký, žádný

Důležité je pak zopakovat i skloňování zájmen:

- 1) **Zájmenné:** měkké (vzor *náš*), tvrdé (vzor *ten*), specifické (*já, ty, my, vy, zvrtné se*);
- 2) **Adjektivní:** měkké (vzor *jarní*), tvrdé (vzor *mladý*);
- 3) **Jmenné** (např. *sám* podle vzoru *pán* – nom. a ak. sg. i pl.);
- 4) **Nesklonná zájmena:** *jeho, jehož, jejich, jejichž*.

8.1.1 Skloňování zájmena *jenž*

Zájmena vztažná (relativa) vyjadřují vztah vedlejší věty k některému členu řídící (hlavní) věty – splňují funkci spojovacího prostředku. Mezi vztažná zájmena patří: *kdo, co, jaký, který/á/é, či, jenž* a jejich varianty *kdož, což, jakž, kterýž(to)*. Zájmeno *jenž* má specifické skloňování. Na následující tabulkách si ukážeme zvláštnosti tohoto zájmena:

	jednotné číslo	množné číslo
1. pád	jenž	již
2. pád	jehož, jejž, něhož, nějž	jichž, nichž
3. pád	jemuž, němuž	jimž, nimž
4. pád	jehož, jejž, něhož, nějž	jež, něž
5. pád		
6. pád	němž	nichž
7. pád	jímž, nímž	jimiž, nimiž

Tabulka se skloňováním zájmena jenž – rod mužský životný⁶⁰

	jednotné číslo	množné číslo
1. pád	jenž	jež
2. pád	jehož, jejž, něhož, nějž	jichž, nichž
3. pád	jemuž, němuž	jimž, nimž
4. pád	jejž, něžž	jež, něž
5. pád		
6. pád	němž	nichž
7. pád	jímž, nímž	jimiž, nimiž

Tabulka se skloňováním zájmena jenž – rod mužský neživotný⁶¹

⁶⁰ Jenž [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=jen%C5%BE>.

⁶¹ Jenž [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=jen%C5%BE_1&ref=jen%C5%BE.

	jednotné číslo	množné číslo
1. pád	jež	jež
2. pád	jíž, níž	jichž, nichž
3. pád	jíž, níž	jimž, nimž
4. pád	již, niž	jež, něž
5. pád		
6. pád	níž	nichž
7. pád	jíž, níž	jimiž, nimiž

Tabulka se skloňováním zájmena jež – ženský rod⁶²

	jednotné číslo	množné číslo
1. pád	jež	jež
2. pád	jehož, jejž, něhož, nějž	jichž, nichž
3. pád	jemuž, němuž	jimž, nimž
4. pád	jež, něž	jež, něž
5. pád		
6. pád	němž	nichž
7. pád	nímž, jímž	jimiž, nimiž

Tabulka se skloňováním zájmena jež – střední rod⁶³

Protože studenti často nevědí, jak si skloňování zájmena *jenž* zapamatovat, raději se ho naučí nazpaměť, aktivně si jej neosvojí a v budoucnu zákonitě zapomenou. Nejlepším řešením je si říct, že *jenž* se skloňuje podle vzoru *náš*. Tady však nastává problém, protože některé pády se řídí jinými pravidly. V následujících tabulkách si červeně vyznačíme odlišnosti od skloňování podle vzoru *náš*. U toho si rovnou ukážeme skloňování zájmena *náš* a jak podle něj vytvořit správný tvar zájmena *jenž*.

⁶² *Jež* [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=je%C5%BE>.

⁶³ *Jež* [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=je%C5%BE_1&ref=je%C5%BE.

Od slova *náš* (a jeho příslušných tvarů) odtrhneme kořen slova, pak nám zbyde koncovka a zápona. Tento zbytek můžeme připojit za kořen zájmena *jenž*, tedy *kj-*. Jako poslední přichází na řadu příklonka *-ž*, kterou připojíme na konec slova.

Příklad: *Chtěl bych spatřit znovu tu dívku, ... jsem včera potkal.*

Koho, co (4. pád) – **naši** dívku (naši: naš-i – j + i + ž = **již**)

Chtěl bych spatřit znovu tu dívku, již jsem včera potkal.

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jenž (podle vzoru <i>ten</i>)	Již (naš-i; j + i + ž)
2. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *ježž , něhož (n + ěho + ž), **něžž	Jichž (naš-ich; j + ich + ž), nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jemuž (naš-emu; j + emu + ž), němuž (n + ěmu + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž), nimž (n + im + ž)
4. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *ježž , něhož (n + ěho + ž), **něžž	Jež (naš-e; j + e + ž) něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) němž (naš-em; n + ěm + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jímž (naš-ím; j + ím + ž), nímž (n + ím + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

Tabulka se skloňováním zájmena jenž podle vzoru náš – rod mužský životný

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jenž (podle vzoru <i>ten</i>)	Jež (naš-i; j + e + ž)
2. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *ježž , něhož (n + ěho + ž), **něžž	Jichž (naš-ich; j + ich + ž), nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jemuž (naš-emu; j + emu + ž), němuž (n + ěmu + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž), nimž (n + im + ž)
4. pád	*Ježž , **něžž	Jež (naš-e; j + e + ž) něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) němž (naš-em; n + ěm + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jímž (naš-ím; j + ím + ž), nímž (n + ím + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

Tabulka se skloňováním zájmena jenž podle vzoru náš – rod mužský neživotný

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jež (naš-e; j + e + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž)
2. pád	Jíž (naš-í; j + í + ž) níž (n + í + ž)	Jichž (naš-ich; j + ich + ž) nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jíž (naš-í; j + í + ž) níž (n + í + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž) nimž (n + im + ž)
4. pád	Jíž (naš-i; j + i + ž) níž (n + i + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž), něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) níž (naš-í; n + í + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jíž (naš-í; j + í + ž) níž (n + í + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

Tabulka se skloňováním zájmena jež podle vzoru náš – rod ženský

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jež (naš-e; j + e + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž)
2. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *ježž , něhož (n + ěho + ž), **něžž	Jichž (naš-ich; j + ich + ž) nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jemuž (naš-emu; j + emu + ž), němuž (n + ěmu + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž) nimž (n + im + ž)
4. pád	Jež (naš-e; j + e + ž), něž (n + ě + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž), něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) němž (naš-em; n + ěm + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jímž (naš-ím; j + ím + ž), nímž (n + ím + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

Tabulka se skloňováním zájmena jež podle vzoru náš – rod střední

*ježž – ježž i něžž jsou mimo flektivní systém, původně jen ve 4. pádě, ale následně i ve tvarech pro 2. pád (akuzativ-genitiv), který je nepůvodní a byl kodifikován později

**něžž – viz ježž

Je důležité zmínit, proč má většina pádu dva stejné tvary lišící se pouze počátečním písmenem. Jde o to, že tvary zájmena *jenž* s počátečním písmenem *ň-* se užívá se spojení s předložkou (např: *Petr, k němuž dnes jdu, je bohatý.*).

8.1.2 Funkce vztažných zájmen *který/jenž* ve větě

Kdo, co, který, jaký, čím, jenž, tedy zájmena vztažná mohou uvozovat věty vztažné. Pokud se jedná o větu vztažnou, musí být oddělena čárkou. Je-li vztažný výraz propojen s předložkou, čárka musí být umístěna ještě před předložkou.⁶⁴

Ve větách vedlejších plní zájmena *který* a *jenž* tři funkce:

- 1) **Podřazovací funkce:** věta, ve které vztažné zájmeno stojí, je věta jednoduchá, podřízena hlavní větě (= věta vedlejší);
- 2) **Odkazovací (vztažná) funkce:** odkazuje k antecedentu zájmena, „...*tj. k substantivní skupině (syntaktickému podstatnému jménu), která je syntaktickým členem věty řídící.*“⁶⁵ Nejčastěji je tímto antecedentem podstatné jméno, zpodstatnělé přídavné jméno, číslovka, zájmeno osobní, ukazovací aj.;
- 3) **Funkce větného členu vedlejší věty přívlastkové:** Větným členem může být podmět, předmět nebo příslovečné určení – člen závislý na slovese vedlejší věty. „*Může to však být i větný člen rozvíjející podřízené sloveso v infinitivu, nebo rozvíjející přídavné jméno či příslovce.*“⁶⁶ Jde o přívlastky tvořené předložkovou konstrukcí. V takových případech se nejčastěji používají zájmena *jehož, jejíž, jejichž*.

---

⁶⁴ *Psaní čárky v souvětí* [online]. [cit. 2020-08-05]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=150&dotaz=jen%C5%BE>

⁶⁵ *Česká vztažná souvětí s nestandardní strukturou* [online]. [cit. 2020-08-05]. Dostupné z: http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4129#_ftn2

⁶⁶ Tamtéž.

ZÁVĚR

Ráda bych na závěr dodala, že jsem si vědoma toho, že problematika této bakalářské práce nemohla být vzhledem k jejímu rozsahu plně zachycena.

Ve své práci jsem se věnovala problematice zájmena *jenž* ve školském prostředí. Protože většina lidí pohybující se v odvětví českého jazyka pokládá zájmena za komplikovanou látku (tím rozhodně netvrdím, že tomu tak není), rozhodla jsem se podívat se na ně blíže a to skrze zájmeno *jenž*, které naskýtá téměř největší problémy. Zpracovala jsem historický vývoj zájmen včetně jejich druhů a skloňování. Zanalyzovala jsem odborné články a publikace, školské učebnice pro základní i střední školy, abych zjistila, jak je daná látka podávána v různých publikacích.

Nedílnou součástí je i kapitola o kurikulárních dokumentech, které jsem musela ve své práci zmínit, neboť jsou podstatnou částí při vytváření učebnic pro základní a střední školy – na základě těchto dokumentů je učivo v nich přizpůsobeno.

Kvůli této práci jsem navštívila i základní a střední školu, kde jsem se soustředila na vyučování zájmen, konkrétně tedy zájmena *jenž*. Díky tomu jsem mohla vypořádat, jaká je edukační realita, co by bylo vhodné odstranit a naopak co zařadit, jak probíhá takové vyučování v praxi a jak na to nahlíží dnešní studenti.

Na základě analýzy různých publikací a edukační reality jsem vytvořila ve spolupráci s dr. Frantou vlastní vyučovací plán vztažných zájmen, konkrétně zájmena *jenž*. Uvedla jsem teoretický výklad a tabulku, které by mohli dopomoci k lepšímu zapamatování si skloňování zájmena *jenž*. Není zde určitě uveden zcela přesný postup, jde pouze o inspiraci pro ty, kteří se o danou problematiku zajímají.

Celkově jsem se snažila zachytit dnešní styl vyučování zájmena *jenž* a obohatit ho o vlastní zkušenosti. Jde však o zkrácenou verzi toho všeho, neboť by se do práce dalo jistě zařadit mnohem více metod výuky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Odborná literatura

- BEČKA, Josef, Zájmeno který a jenž v nové češtině, *Listy filologické / Folia philologica* 61, 1934, č. 2–3, s. 138–147.
- ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, SPN, 2011. 442 s.
- HAVRÁNEK, Bohuslav a JEDLIČKA Alois. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna, 2002. 248 s.
- HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk pro základní školy 6*. Praha: SPN, 2018. 176 s.
- HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk pro základní školy 7*. Praha: SPN, 2014. 176 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. Odry: Vade mecum Bohemiae, 2010. 375 s.
- JEŘÁBEK, Jaroslav a TUPÝ, Jan (eds). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2017. 165 s.
- KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1998. 791 s.
- KOMÁREK, Miroslav a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986. 536 s.
- KVAČKOVÁ, Jaromíra a kolektiv. *Český jazyk 7*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2014. 152 s.
- KVAČKOVÁ, Jaromíra a kolektiv. *Český jazyk 8*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2015. 152 s.
- KVAČKOVÁ, Jaromíra a kolektiv. *Český jazyk 9*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2016. 160 s.
- LAICHTEROVÁ, Marta. Vztahy stč. zájmena jen k osobnímu zájmenu on, jeho a k vztažnému jenž, *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 2, s. 70–76.
- LAICHTEROVÁ, Marta. Vývojové vztahy stč. zájmena jenž k jiným zájmenům. *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 4, s. 228–234.
- LAMPRECHT Arnošt a kolektiv. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 426 s.
- MATUROVÁ, Markéta. Ach, ta zájmena..., *Český jazyk a literatura* 66, 2015/2016, č. 3, s. 131–133.
- MIKSOVÁ, Eva a HOTOVÁ, Jitka. *Český jazyk 6*. Brno: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2015. 148 s.
- NOVOTNÁ, Alena. *Nový český jazyk v kostce pro SŠ*. Praha: Fragment, 2019. 264 s.
- SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk v kostce pro střední školy*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2007. 197 s.
- ŠMILAUER Vladimír, *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 336 s.
- ZUBATÝ, Josef. Jenž, který, kdo, co, *Naše řeč* 2, 1918, č. 2, s. 37–44.

Internetové zdroje

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Josef Zubatý (20. 4. 1855 – 21. 3. 1931)* [online]. [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/archiv/2005/4/obsah/josef-zubaty-20.-4.-1855-21.-3.-1931-.html>.

HUSOVÁ, Marcela. *Bečka Josef 28.3.1894-18.4.1955* [online]. [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BE%C4%8CKA_Josef_28.3.1894-18.4.1955.

ZÍKOVÁ, Markéta. *Supletivismus* [online]. [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SUPLETIVISMUS>.

Česká vztážná souvětí s nestandardní strukturou [online]. [cit. 2020-08-05]. Dostupné z: http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4129#_ftn2

Český jazyk 6 pro základní školy [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/cesky-jazyk-6-pro-zakladni-skoly-18682>.

Český jazyk 7 pro základní školy [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/cesky-jazyk-7-pro-zakladni-skoly-18668>.

Český jazyk v kostce pro střední školy [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/133332/cesky-jazyk-v-kostce-pro-stredni-skoly/>.

Čeština pro učitele [online]. [cit. 2020-27-04]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/cestina-pro-ucitele-227433>.

Čeština – řeč a jazyk [online]. [cit. 2020-27-04]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/cestina-rec-a-jazyk-150049>.

Jenž [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=jen%C5%BE>.

Jenž [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=jen%C5%BE_1&ref=jen%C5%BE.

Jež [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=je%C5%BE>.

Jež [online]. [cit. 2020-06-05]. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=je%C5%BE_1&ref=je%C5%BE.

Národní ústav pro vzdělávání. *Rámcové vzdělávací programy* [online]. [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp>.

Nový český jazyk v kostce pro SŠ [online]. [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/263630/novy-cesky-jazyk-v-kostce-pro-ss/>.

Psaní čárky v souvětí [online]. [cit. 2020-08-05]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=150&dotaz=jen%C5%BE>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 2020-03-05]. Dostupné z: [file:///C:/Users/Benny/Downloads/RVP%20ZV_2017_%C4%8Derven-2%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Benny/Downloads/RVP%20ZV_2017_%C4%8Derven-2%20(1).pdf).

Stručná mluvnice česká [online]. [cit. 2020-27-04]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/155287/strucna-mluvnice-ceska/>.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

Aj. – a jiné

Apod. – a podobně

Atd. – a tak dále

Č. – číslo

Dat. – dativ

Dr. - doktor

Gen. – genitiv

J. – jednotné (číslo)

Mn. – množné (číslo)

Např. – například

Nom. – nominativ

Obr. – obrázek

P. – pád

Pl. – plurál

Popř. – popřípadě

Příp. - případně

Sg. – singulár

Tj. – to je